

OMFANGET
AF RELIGIØSE
AKTIVITETER I
DANSKE OG
NORSKE
BØRNEHAVERS
KULTUR-
FORMIDLING

- en rapport

Rapport: Omfanget af religiøse aktiviteter i danske og norske børnehavers kulturformidling
Udarbejdet af: Olav Tveiterås, Høgskolen i Finnmark og Jørgen Boelskov, University College Syddanmark

Udgivet af University College Syddanmark 2012
© Forfatterne og University College Syddanmark

Illustration: Alfred Tegtmejer
Layout: Hanne Nissen, University College Syddanmark
Tryk: Filipssen Grafisk
Oplag: 300

ISBN 978-87-992584-6-8

University College Syddanmark Campus Kolding
Dyrehavevej 116, DK 6000 Kolding
Telefon +45 7266 7400

Rapport

Omfanget af religiøse aktiviteter i danske og norske børnehavers kulturformidling

Udarbejdet af
Jørgen Boelskov og Olav Tveiterås

University College Syddanmark 2012

Indholdsfortegnelse

Summary in English	6
Forord	8
Religionens plass i kulturformidling	9
Religion og kultur. Danmark og Norge.....	9
Kulturformidling og religion	10
Religion i Danmark i tiåret 2000-2010	11
Religion i Norge på 2000-tallet.....	11
Danmark og Norge: Kulturelle/religiøse likheter og forskjeller	12
Oppsummering om religionens plass ut fra vår undersøkelse	13
Undersøgelens metode	15
Det komparative paradoks	15
Organisatoriske betegnelser	16
De geografiske og sociale forskelle	17
De uddannelsesmæssige forskelle for personalet	21
Forskrifterne for børnehavernes indhold.....	22
Dannelse af undersøgelsens kategorier	23
Spørgsmålene.....	25
Vi spurgte lederne.....	26
Svarprocenten er relativt høj	26
Dataindsamlingen	28
Undersøgelsens signifikansniveau	28
Baggrundsspørgsmål	29
Børnehavesektorerne er sammenlignelige.....	29
Der bor flere muslimer og jøder i Sønderjylland end i Finnmark.....	30
Omfanget af religiøse aktiviteter i sydjyske børnehavers kulturformidling set i forhold til 2001	31
Kulturformidlingen er i stigning i børnehaverne fra et højt niveau til et lidt højere.....	32
Flere institutioner har pædagoger, der bruger musikinstrumenter i hverdagen	34
Flere institutioner spiller skuespil for børnene	35
Flere institutioner går på kunstmuseum.....	36

Religiøse aktiviteter har en stærkt stigende andel i sydjyske pædagogers kulturformidling	36
Flere børnehaver tager børnene ind i kirkerummet, synger børnesalmer og fortæller bibelhistorier.....	38
Adventskransen er på retur, men der sættes flere julekrybber frem, og flere børnehaver dramatiserer juleevangeliet	39
Folketraditionens nisser og Lucia har også stærk medvind	40
I Sydjylland tages der hensyn til religiøse spisevaner	41
Eid-festen ved ramadanafslutning markeres af et stigende antal institutioner.....	42
Omfanget av religiøse og andre kulturelle aktiviteter i henholdsvis	
Nordnorske og Sydjyske barnehagers formidling	43
Sang og musikk har en stor plass i begge lands barnehager – danske pedagoger med praktisk musikk-kompetanse er mer tilgjengelig	43
Drama spiller en viktig rolle i begge land.....	44
Kreativitet er i fokus i begge land.....	45
¾ av barnehagene i både Danmark og Norge har utpreget kristne kultur-aktiviteter.....	46
Folkekirkelige juleaktiviteter	47
Folketradisjonens nisser og Lucia står sterkt i begge land - nissene sterkest i Danmark, Lucia sterkest i Norge.	48
Danske barnehager (i Sydjylland) tar mer hensyn til religiøst betingede spisevaner enn norske barnehager (i Finnmark)	49
Både Finnmarks og Sydjyllands barnehager er i ferd med å begynne å markere andre religioners høytider - men i hvor stor grad?.....	50
Undersøgelens konklusjoner.....	51
Danmark og Norge er ikke så forskjellige i vår undersøkelse.	51
Forskrifter har ikke entydig innflydelse på børnehavens aktiviteter, men utdanning har betydning.....	51
Konsekvenser av undersøgelsen	52
Om forfatterne:	53
Litteratur.....	54
Bilag 1 Det danske spørreskema	56
Bilag 2: Det norske spørreskema.....	60

Summary in English

This report is a follow up on a former study made by Kolding College of Social Education, the society of Christian Day Care Centres and Theological Educational Centre, Løgumkloster ten years ago. The aim was then, as it is now, to reveal the extent of religious activities in the teaching of cultural values.

The questionnaire was sent out by e-mail to all of the principals of the kindergartens in the North Norwegian region of Finnmark (121 kindergartens) and to the principals of kindergartens attached to University College South Denmark, Campus Kolding and Esbjerg (128 kindergartens). The response rate was 52% in North Norway and 68% in South Denmark. Due to the difference in sample and response rates, we decided for a significance level of $p=0.01$.

Denmark and Norway are not all that different according to our study

We find that most kindergartens in both countries include religious activities in their teaching of cultural values. I.e. three out of four kindergartens take the children to special arranged Christian service in the local church. The difference between the two countries concerning of Christian activities is that in Danish kindergartens it is more common to sing children's hymns now and then (76% of the Danish kindergartens versus 68% of the Norwegian) and in Norway it is more common to tell Biblical tales. (In 64% Danish kindergartens versus 84% Norwegian). What is remarkable about these percentages is not the fact that they are fairly similar but rather that they are so high.

Curriculums and regulations do not have unequivocal influence upon the activities in a kindergarten, but the teacher training has some significance

In Denmark, kindergarten headmasters report about a general increase in the level of religious activities over the last ten years, though there is no mentioning of religion in the national curriculum of Early Years. Moreover, religion has no part in the training of staff for Danish kindergartens at any level. The increasing activity corresponds with an increasing level of religious activity in the Danish population in general (official statistics report weekly participation in Christian service is up 31% since 1995). In Norway the national curriculum of Early Years explicitly states religion as an important part of the teaching of cultural values. In spite of this we find but a few, unimportant, differences in the type of activities in kindergartens in the

two countries. In both countries they teach the cultural values the staff themselves recognize, regardless of the curriculum.

There are however a few differences: In Norway they more likely to tell the children about the Easter Gospel, than in Denmark (in 30% of the Danish kindergartens versus 61% in Norway). There can be several explanations to this fact, but it is obvious that in the training of staff for Danish kindergartens, there is little or no mentioning of religion, whereas in the training of kindergarten teachers in Norway the students receive 10-15 ECTS in Religious and ethical education.

One cannot prevent kindergarten staff from teaching the cultural values they recognize. This may involve religious activities. However, in Denmark these activities take place without the didactical knowledge of the general spiritual development of the child.

Recommendations

The report suggests actions in accordance to four levels:

Curriculum of Early Years in Denmark should point out that religion is an important part of the concept of cultural values and give guidelines for religious activities.

The training of kindergarten staff in Denmark should make the students aware of the importance of religion and urge them to seek information about these matters during their training.

The kindergartens should include religious values in their general public presentation (on the web and in hand-outs.) The description could include the extent of religious activities such as biblical tales, visits to local churches and the celebration of religious festivals connected to the children of this specific kindergarten.

The kindergarten should contact the local church, mosque, vicar, imam ect. for possible cooperation.

The church/mosque could take initiatives for didactical cooperation.

In Norway they follow these recommendations. This has not led to a situation where more kindergartens, compared to Denmark, have religious activities, but it might be safe to assume that it has had an influence on the quality of activities.

Forord

For 10 år siden udgav det daværende Kolding Pædagogseminarium, Menighedernes Daginstitutioner og Teologisk Pædagogisk Center i Løgumkloster en rapport om omfanget af kristne værdier i daginstitutionernes kulturformidling.

Formålet dengang og formålet med den opfølgende undersøgelse er at undersøge, i hvilken grad religiøse værdier er medtænkt i børnehavedernes forståelse af 'kulturelle værdier'.

Når vi undersøger dette igen, er det fordi, der i det mellemliggende årti har været flere væsentlige ændringer:

Der er indført landsdækkende læreplaner for dagtilbuddene. Børnehaverne i Danmark har dermed fået en egentlig 'fagplan', selv om den kun er i form af seks løst beskrevne obligatoriske temaer. Pædagoguddannelsen i både Danmark og Norge står overfor gennemgribende forandringer.

I kølvandet på polemikken omkring 'Muhammed-tegningerne' er der kommet en øget bevidsthed om religionens samfundsmæssige betydning¹.

Vi ønsker at belyse hvilken indflydelse på religionens plads i børnehavernes kulturformidling, som disse ændringer har haft.

Når denne undersøgelse har form af et komparativt studie mellem en dansk og en norsk landsdel, er det fordi vi dermed får mulighed for at undersøge, hvilken indflydelse fagplaner og pædagogens uddannelse har på kulturformidlingen. I Norge har religion en fremtrædende plads i både rammeplan og førskolelæreruddannelse, medens religion ikke er omtalt i de danske læreplaner og i retningslinjer for pædagoguddannelsen.

Vi skriver på dansk og norsk i denne rapport ud fra hvem af os, der har påbegyndt kladden til et kapitel, men dette skal ikke forstås som om, den ene eller den anden har hovedansvaret for det pågældende kapitel. Vi står begge ansvarlige for alle kapitler.

Alta 16. marts 2012. *Jørgen Boelskov og Olav Tveiterås*

1 Se f. eks. Habermas: *Glauben und Wissen*. Artikel i *Social Kritik* 87/2003

Religionens plass i kulturformidling

Religion og kultur. Danmark og Norge

Møtet mellom innvandreres og danskers og nordmenns kulturer har tydeliggjort at religion er en naturlig del av mange kulturer. For noen er religiøs tilhørighet til og med viktigere enn nasjonal eller etnisk tilhørighet. Mens norsk og dansk kultur har hatt tendens til å plassere religion som et eget område litt på siden av livet, har andre kulturer religionen sin plassert midt i hverdagslivet. Dette forklares gjerne med at Norge og Danmark er blant de mest sekulariserte land i verden. I begge land har flertallet av de "etnisk" norske og danske innbyggerne et meget "avslappet" forhold til religion, forstått slik at religiøse aktiviteter spiller en meget liten rolle, bortsett fra spesielle anledninger. Like fullt har et stort flertall av både nordmenn og dansker beholdt medlemskapet i de lutherske statskirkene. Lutherdommen ble som kjent innført av den felles dansk-norske kongen i 1536 og har siden da vært dominerende i begge land.

Selv om den jevne danske og nordmann ikke har et særlig aktivt forhold til religion i det daglige, er kirkene og religionen fortsatt en viktig faktor for svært mange ved livets overganger og delvis rundt kristendommens høytider. Spesielt den kirkelige begravelsesseremonien står fortsatt sterkt hos et stort flertall. Religion blir undervist som fag i skolen i begge land, selv om profilen på dette faget har tatt noe forskjellig retning i de to landene. I begge land utgjør kunnskap om kristendommen en stor del av det faglige innholdet. Den kulturelle betydningen av kristendommen er en av de viktigste begrunnelsene for dennes store plass i faget i begge land.²

At kultur og religion henger sammen, kan man nesten avlese av begreper. En religions kult eller kultus refererer til dyrkelse av Gud eller utøvelsen av religionen, mens ordet kultur mer representerer en dyrkelse av alt menneskelig. En kulturforståelse som ikke inkluderer religion, kommer i skade for å betrakte religion som noe rent overmenneskelig. Om religionen er menneskeskapt eller gudeskapt spiller for så vidt ingen rolle i denne sammenhengen; den inkluderer menneskelige fenomener og aktiviteter og inngår på den måten i menneskelig kultur.

² www.udir.no/Lareplaner/Grep/Modul/?gmid=0&gmi=136006 og <http://www.uvm.dk/Service/Publikationer/Publikationer/Folkeskolen/2009/Faelles-Maal-2009-Kristendomskundskab/Formaal-for-faget-kristendomskundskab>

Kulturformidling og religion

Som nevnt ovenfor, er kulturformidling en grunn til at skolene i Danmark og Norge har religion på timeplanen. Røttene til religionsundervisningen er derimot rent kirkelige, fordi dansker og nordmenn har fellestrekk i sin tidlige skolehistorie: Innføringen av den pietistiske konfirmasjonen i 1736 var utgangspunktet for den felles dansk-norske allmueskolen fra 1739. Den dansk-norske lutherske statskirkes behov for kristendomskunnskap hos "sine" medlemmer (og det var jo alle barn) var lenge den viktigste begrunnelsen for å gi barna lese- og skriveopplæring i "allmueskolene". I løpet av 1800- og 1900-tallet avtok den kirkelige innflytelsen i skolene, helt til at kristendomskunnskap ble et "kirkeuavhengig" fag i løpet av 1970-tallet i både Danmark og Norge. Dagens religionsfag, RLE (Religion, livssyn og etikk) i Norge og kristendomskundskab i Danmark, har ikke lenger noen kirkelig begrunnelse eller tilknytning. Det er derimot vanlig å argumentere for at religionskunnskap er en viktig del av kulturkunnskapen, som norske og danske borgere bør være i besittelse av.

I forbindelse med den norske grunnskolereformen i 1997 (som også innførte RLE-faget), ble læreplanens generelle del innledet med en illustrasjon som viser Victor Sparres glassmaleri i Tromsdalen kirke i Tromsø.³ Dette var med å understreke en bevissthet om kulturarv og kulturformidling. I de nyeste nettversjonene av denne generelle læreplanen, som fortsatt gjelder, er alle illustrasjoner dessverre blitt fjernet.⁴ At religiøs kunst og religiøs bygninger kan representere et felles eie i kulturell forstand, er i alle fall blitt poengtert.

Vår oppfatning er uten tvil at religion er en viktig del av alle kulturer. Å formidle kultur til barn i Danmark og Norge må derfor innebære at religion kommer med – på en eller annen måte. Vår undersøkelse kan tyde på at det faktisk er uungåelig og presser seg fram, også der direktiver og myndigheter har tendens til å benekte eller usynliggjøre den religiøse dimensjonen.

3 "Læreplanverket for den 10-årige grunnskolen", Det kongelige kirke-, utdannings- og forskningsdepartement, Oslo 1996: 14

4 <http://www.udir.no/Lareplaner/Generell-del-av-lareplanen/?p=1&em=true>

Religion i Danmark i tiåret 2000-2010

I rapporten vi sammenlikner med fra 2002⁵, har forfatterne brukt "Danskernes værdier 1981-1999"⁶, som bakgrunnsmateriale. En oppfølger av denne, som bygger på tall fra 2008 (i tillegg til 1981 og 1999), kom i 2011.⁷ Her går det blant annet fram at religion har fått en mer akseptert plass i samfunnslivet i det første tiåret av 2000-tallet (mellom 1999 og 2008).⁸ Dette har trolig sammenheng med begivenheter som 11. september, Muhammed-karikaturene og det økte fokus på religion i danske media og dansk politikk.

Andelen av dansker som går mer enn en gang i året i kirka, er økt fra 33 % til 41 % i tidsrommet 1999-2008⁹, mens andelen av dem som tror på en personlig Gud, er stadig synkende.¹⁰ (27 % i 1981, 25 % i 1999 og 22 % i 2008). Oppslutningen om tradisjonell religion i Danmark er altså motsigelsesfull. Flere følger tradisjonelle handlinger, færre oppgir å ha en tradisjonell kristentro. Dette er ganske sikkert, slik forfatterne også konkluderer, et resultat av individualiseringen (privatiseringen) av religion i moderne vestlige samfunn.¹¹

Religion i Norge på 2000-tallet

I en fersk analyse av "Religion i dagens Norge"¹² framholdes det at religion har fått en mer fram-tredende rolle i norsk offentlighet de siste 10-15 årene¹³. Samtidig har det ikke skjedd noen revitalisering av den kristne majoritets-religionen, og nordmenn har i stor grad tilpasset seg et pluralistisk samfunn og ønsker seg en sekulær offentlighet.¹⁴

5 Boelskov, Boelskov og Rosenberg 2002: 21f

6 Gundelach (red): "Danskernes værdier 1981-1999", Hans Reitzels Forlag, København 2002

7 Gundelach (red): "Små og store forandringer, Danskernes værdier siden 1981", Hans Reitzels Forlag, København 2011

8 Andersen og Lüchau: "Individualisering og aftraditionalisering av danskernes værdier" i Gundelach (red): "Små og store forandringer, Danskernes værdier siden 1981", Hans Reitzels Forlag 2011: 92f

9 Ibid: 80

10 Ibid: 83

11 Ibid: 94f

12 Botvar og Schmidt (red): "Religion I dagens Norge – mellom sekularisering og sakralisering!", Universitetsforlaget, Oslo 2010

13 Henriksen, Jan.Olav og Schmidt: Religionens plass og betydning i offentligheten i Botvar og Schmidt (red) 2010: 81ff

14 Ibid: 91ff

Når det gjelder personlig tro, har det skjedd små endringer i andelen av troende (68 % av den norske befolkning tror fortsatt i 2008 på Gud eller en høyere makt)¹⁵, mens andelen av bevisst ikke-religiøse har økt¹⁶. Religiøs aktivitet i form av kirkegang har hatt en stadig minkende tendens i Den norske kirke helt fram til 2008, noe som kan tyde på at alternative og individuelle trosformer har overtatt hos mange statskirkemedlemmer.¹⁷

Danmark og Norge: Kulturelle/religiøse likheter og forskjeller

Kulturelt og religiøst er Danmark og Norge ganske like samfunn. I store trekk har den samme historien preget de to landene – i lange perioder har de også vært under det samme politiske og kirkelige styret. Dansk språk og kultur har satt sitt preg på Norge og nordmenn i større eller mindre grad. Mange av de store danske salmediktere er også store i Norge. I den norske salmeboka er det for eksempel ikke mindre enn 36 Grundtvig-salmer. Tilsvarende er det også en del norske salmer i den danske salmeboka.

I de siste par hundre år har Danmark vært litt mer enhetlig religiøst enn Norge. Den danske lutherske Statskirken har hatt en helt dominerende posisjon i det religiøse landskapet, der den tilsvarende norske i (bare litt) større grad har blitt utfordret av kristne minoritetsgrupperinger, både innenfor og utenfor Statskirken. Kanskje kan dette ha ført til at religionen i Danmark blir oppfattet som en mer selvsagt ting enn i Norge?

I Norge har Humanetisk Forbund framstått som et ikke-religiøst alternativ for livsritene og for personlig tilslutning. Noe tilsvarende finnes nesten ikke i Danmark, ifølge religionssosiologen Hans Raun Iversen.¹⁸ Han hevder videre at Danmark i spesiell grad er et enhetlig samfunn basert på dansk etnisitet¹⁹ og med bred, men svak oppslutning om kirke og gudstro. I Norge har det vært sterkere spenninger og motsetninger i synet på kristendom og kirke.

15 Botvar, Pål Ketil: "Endringer i nordmenns religiøse liv" i Botvar og Schmidt 2010: 23

16 Ibid: 14f4

17 Schmidt, Ulla: "Religion i dagens Norge: sekularisert? privatisert? Pluralisert" i Botvar og Schmidt 2010: 197f

18 Secular Religion and religious Secularism – A profile of the religious development in Denmark since 1968: 76
i Nordic Journal of Religion and Society 2/2006

19 Ibid: 78

Når en ser på de lutherske statskirkenes formelle tilslutning, er nivået tilnærmet det samme i Danmark og Norge; rundt 80 % av befolkningen er medlemmer ved årsskiftet 2010/2011²⁰. Det er fortsatt et betydelig flertall av begge befolkningene, selv om prosenten har gått jevnt nedover. Man finner også en stor prosentvis oppslutning om de kirkelige handlinger ved fødsel og død i begge land, særlig blir den overveiende delen av begravelser utført i folkekirkelige seremonier. I slike sammenhenger er den kristne religionen, representert ved landenes folkekirker, et kulturelt samlingspunkt for svært mange. I denne forstand kan vi snakke om at en majoritet av befolkningene kulturelt sett er knyttet til den kristne religionen i en luthersk og folkekirkelig utgave. Det er utvilsomt også et fellestrekk at innvandringen har satt sitt preg på både Danmark og Norge, også på det religiøse området. En økende andel av befolkningene har nå tilhørighet til andre religioner enn kristendommen. I begge land er friheten til å praktisere andre religioner nedfelt i lovverket, og i varierende grad har disse praksisene blitt integrert og imøtekommet, for eksempel ved at firmaer og virksomheter har innredet egne bønnerom for muslimske grupper.

Oppsummering om religionens plass ut fra vår undersøkelse

Det mest karakteristiske i undersøkelsen vår er uten tvil de store likhetene i barnehagens praksis på området religiøse aktiviteter. I Danmark skjer dette uten noen støtte i planer eller forskrifter, mens religion er en del av et fagområde i norske barnehager og tilsvarende et fag for alle førskolelærer-studenter.

Når det gjelder aktiviteter knyttet til kristendommen, foregår i stor grad de samme ting i Danmark og Norge – og i ganske likt omfang (se side 47). Det er bemerkelsesverdig at slik aktivitet har økt i Danmark på 2000-tallet. Tilsvarende kan man se en økning i kirkegangen i Danmark i samme tidsrom.²¹ I Norge er det ingen grunn til å tro at slik aktivitet har økt, mer trolig er det at den har gått svakt tilbake. At de to landene nå ser ut til å ligge på samme nivå i kristen kulturformidling, er meget tankevekkende. Religion er et viktig element i de fleste kulturer, også i dansk kultur

20 <http://www.km.dk/folkekirken/statistik-og-oekonomi/kirkestatistik.html> (Danmark: 80.4 %),
http://www.ssb.no/kirke_koetra/ (Norge: 78 %)

21 Gundelach 2011

og norsk kultur. Det ser ut til at det er et faktum som nærmest trenger seg fram, tross vegring mot å definere religionen inn i kulturbegrepet. Fra norsk side er det grunn til å spørre om fastsetningen av religion som del av et eget "fagområde" bidrar til å øke bevisstheten om denne formen for kulturformidling. I alle fall er det slik at norske førskolelærer studenter får faglige kunnskaper om religion gjennom sin utdanning, slik at de skal ha et faglig grunnlag å bygge på.

Bengt-Ove Andreassen tar i nett-tidsskriftet Nordisk Barnehageforskning 2011 til orde for en religionsvitenskapelig tilnærming til religionsformidling i barnehagene, til erstatning for det han kaller "de mer psykologisk og livtolkningsorienterte perspektivene"²². Vi mener at religionsvitenskapen allerede bidrar med mye verdifullt i førskolelærerutdanningen, men at livstolkningsperspektivet også er verdifullt å ha med, fordi det understreker betydningen av barnehageaktiviteter som er identitetsstyrkende. Disse vil et nøytralitetsideal fra religionsvitenskapen kunne stoppe. Frykten for religiøs påvirkning i norsk skole og barnehage mener vi er betydelig overdrevet. Salmesang og felles kirkebesøk er i noen sammenhenger naturlige kulturuttrykk, som ikke inneholder noe trossmessig press. Dette burde være mere legitimt jo større andel av barnehagens barn som kommer fra hjem med tilknytning til kristen tradisjon. Mindretallets rettigheter skal i slike tilfeller også selvsagt ivaretas. Dette ser ut til å bli ivaretatt i stigende grad i Danmark. (se side 49) I Norge uttrykker Rammeplanen et klart krav om å markere "andre livssynsmessige og kulturelle tradisjoner som er representert i barnehagen"²³. Vår undersøkelse spriker på dette punktet i litt forskjellige retninger. (se side 50)

22 Andreassen 2011, Vol. 4 nr. 1: 429

23 Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver, KD, Oslo 2011

Undersøgelsens metode

På sin DPU-blog skriver forsker Bente Mayer 17. august 2010:

Komparativ (sammenlignende) pædagogik er en klassisk disciplin inden for pædagogisk forskning. Det er det af historiske årsager, men også fordi spørgsmål om sammenlignelighed og sammenligningsstrategier er væsentlige for al forskning, der søger at kategorisere, analysere, vurdere. Sammenligning er i denne forstand en integreret del af også pædagogisk forskning. Derudover er komparation blevet en stadig tydeligere tendens i nationale såvel som internationale undersøgelser, nogle af disse undersøgelser (f.eks. PISA) hviler på en forestilling om at uddannelse og kompetencer kan og skal kunne måles op mod bestemte standarder og mål. Sammenlignelighed er dermed også blevet et (politisk) kampfelt, der aktualiserer spørgsmålet om hvad det er vi kan sammenligne og med hvilket formål.²⁴

Vi tager Bente Mayers advarsel om, at vi nu er trådt ind i et politisk kampfelt alvorligt og vil derfor i dette kapitel beskrive, hvad det er vi sammenligner, hvorledes vi har dannet vore kategorier, hvorledes vi har indsamlet vore data, med hvilke metoder vi har behandlet dem, og hvad vi præcist mener, når vi taler om en (signifikant) sammenhæng.

Det komparative paradoks

”Norge er ikke Danmark” var de norske EF-modstanderes slagord i dagene efter Danmark havde stemt sig ind i 1972 og deres egen afstemning forestod. Der er megen visdom gemt i det slagord. Trods at begge lande hører til Skandinavien, og at de i flere perioder i historien har haft statsfælleskab på forskellige måder. Vi (forfatterne) oplever almindeligvis, at der er kærlig velvilje mellem de to befolkninger, men det er alligevel vores oplevelse, at der under overfladen lurer uventede kulturforskelle, som påvirker den pædagogiske diskurs i de to lande, så ’pædagogiske’ ord på vildledende vis bruges forskelligt i de to lande. F. eks. er ’pædagogisk oplegg’ ikke bare en indledning til en debat på et dansk personalemøde men et udtryk, der omfatter en norsk børnehave-

²⁴ <http://blogs.dpu.dk/bente-meyer/post/2010/08/17/Komparativ-pc3a6dagogik-e28093-begrc3a6nsninger-afgrc3a6nsninger.aspx>

pædagogik. Dertil kommer dagligsprogets muligheder for misforståelser. Det barn, der griner, er glad i Danmark, men ked af det i Norge. Det barn, som må gå ud på legepladsen, kan i Danmark vælge at blive inde, men i Norge betyder 'må', at der ikke er åbnet op for valgmuligheder. Det er derfor med forsigtighed, vi begiver os ind i sammenligninger mellem de to lande.

Vi har desuden valgt at afgrænse sammenligningen til Syddjylland og Finnmark, og selv om tidligere undersøgelser²⁵ har vist, at Syddjylland på mange måder ligger midt imellem de to andre kategorier (hhv. kommunale institutioner i Københavnsområdet og menighedsbørnehaverne i Danmark), så er pointen fra 2002 netop, at der i kulturformidlingen var signifikante forskelle mellem grupperne – ikke mindst, når det kom til indholdet af religiøse aktiviteter i børnehavernes kulturformidling. Forskellene mellem Finnmarken og de øvrige fylker i Norge er derimod ikke undersøgt på dette område, men der kan næppe herske tvivl om, at der kan være store kultur-geografiske forskelle i det langstrakte Norge.

Risikoen for at sammenligne æbler og møtrikker er derfor nærliggende, men samtidigt er det netop ved at sammenligne på tværs af disse forskelle, der kan komme indsigter frem om sammenhænge og fænomener, der måske forbliver skjulte, når man undersøger pædagogikken i et og samme kulturområde. Det kan være vanskeligt at skelne mellem figur og baggrund uden den komparative pædagogiks metoder – men bruges sammenligninger uden indsigt i betingelserne, kan man blot øge forvirringen og blive spændt for ideologiske projekters stridsvogn.

Organisatoriske betegnelser

- I Danmark har vi fem regioner, som svarer til de 19 fylker i Norge.
- I Danmark er den medarbejder med videregående uddannelse en 'pædagog' eller mere officielt: Professionsbachelor som pædagog. I Norge er det en førskolelærer²⁶ (også uddannet på bachelorniveau), der er den tilsvarende uddannede.
- I Norge betegner 'pedagog' personer med så forskellige positioner som førskolelærer, lærer, gymnasielærer, universitetslærer, forsker i pædagogik.
- I Danmark er børnehaven opdelt i 'stuer', medens barnehagen i Norge kan være delt i 'afdelinger'.

25 Boelskov, Boelskov og Rosenberg 2002

26 Denne betegnelse synes oftere og oftere erstattet med den tidligere form: 'barnehagelærer'

- I en dansk børnehavestue er der også en 'medhjælper', der i nogle få tilfælde kan have en 'Pædagogisk GrundUddannelse' (PGU) på ungdomsuddannelsesniveau. Det hedder en assistent på norsk. Der skal dertil bemærkes, at fra 2012 vil PGU være afløst af en lidt mere omfattende ungdomsuddannelse 'Pædagogisk Assistent' på 4½ semester. Dermed vil det danske uddannelsesstilbud være på linje med den norske 'barne- og ungdomsarbejder-uddanning' som en del 'barnehage assistenter' har.
- I Norge har de i 20 år haft 'Pedagogisk rammeplan' som curriculum for de 3-6 årige, medens man i Danmark siden 2004 har haft 'læreplaner' der i sin kortfattede mere ligner en syllabus end et egentligt statsligt curriculum. I et følgende afsnit om forskrifterne for børnehaverne vil forskellene mellem disse to dokumenter blive beskrevet.

De geografiske og sociale forskelle

Når vi tillader os at sammenligne to så forskellige dele af Skandinavien, så er det fordi, at netop børnehaverne har samme store samfundsbetydning i begge områder.

I Skandinavien kan man ikke komme længere fra hinanden end Finnmarken og Sydjylland. Selv om Sydjylland har en, efter danske forhold lav, befolkningstæthed på 98²⁷ mennesker pr km², så er de 1,5 personer, der bor pr km² i Finnmark, jo et helt andet tal.

Men der er også ligheder. Kvinders andel af arbejdsstyrken er ikke entydigt beskrevet, men de danske kvinder i Sydjylland, har vi beregnet os frem til, havde en erhvervsfrekvens på 73.1²⁸ i 2009, og i Finnmark er vore tal baseret på 2010-tal²⁹, der viser en kvindelig erhvervsfrekvens på 67.7. Selv om disse tal ikke er sammenfaldende, så viser de dog, at både de norske og de danske familier har brug for et dagtilbud for at fungere.

Befolkningstætheden viser, at der nødvendigvis må være meget stor forskel på børnehavers størrelse i de to områder. Skulle man oprette børnehaver på både 2- og 300 børn i Finnmark, ville transportafstandene blive en udfordring – uanset vinterklimaet.

27 Beregnet ud fra areal og befolkningstal opgivet af Region Syddanmark <http://www.regionsyddanmark.dk/wm156339>

28 De danske tal er beregnet ud fra grundindformationer fra <http://www.statistikbanken.dk/statbank5a/selectout/print.asp?pxfile=D:\Inetpub\wwwroot\statbank5a\Temp\201192016374694829277RAS207.px&outfile=D:\Inetpub\wwwroot\statbank5a\Temp\201192016374694829277RAS207&FileformatId=2&Queryfile=201192016374694829277RAS207&PLanguage=0&MainTable=RAS207&MainTablePretext=Befolkningen%20efter%20bop%E6lsomr%E5de%20%28nye%20kom%29,%20socio%F8konomisk%20status%20%2813-grp%29,%20herkomst,%20alder%20og%20k%F8n&potsize=12&Buttons=5&TableStyle=>

29 www.ssb.no/emner/06/01/regsys/tab-2011-06-14-01.html

Dette viser sig da også i dækningsgraden af daginstitutioner. I den danske lov om 'dagtilbud' fastslår §4, at kommunen er forpligtet på at stille det nødvendige antal pladser til rådighed. Det kaldes i Danmark "pladsgaranti" og i Norge har regeringens politik været, at allerede i 2007 skulle Norge have 'full barnehagedekning', og den ambition er i store træk opfyldt. Således gik 88 % af alle norske børn i børnehave i 2010 ifølge den norske regerings hjemmeside.³⁰ I Finnmark fylke er man oppe på 88.6 %³¹ ifølge Statistisk Sentralbyrå.

Der er i Danmark meget små regionale forskelle mellem familiers gennemsnitlige indkomst. Generelt er der kun små regionale forskelle i de disponible indkomster. Således var der i 2008 en forskel på ca. 8.000 kr./mdl. mellem de højeste og de laveste disponible indkomster. De primære indkomster varierer mere end de disponible indkomster med en forskel på ca. 40.000 kr. mellem de højeste og de laveste indkomster. Forskellen mellem primær indkomst og disponibel indkomst kan forklares ved, at der sker en omfordeling af de primære indkomster via skatter, sociale overførsler og pensions-indbetalinger³²

De 8000 kr. om måneden er i realiteten forskellen mellem Hovedstadsregionen og alle de andre regioner. Der er stadigvæk stor forskel fra top til bund i de danske familiers indkomst, men denne ulighed er jævnt fordelt over hele landet.

I Norge er forskellen mellem fylkerne opgjort, så man kan udlede tal for de familier, der har børnehalebørn. Ifølge Statistisk Sentralbyrå³³ var den gennemsnitlige årsindkomst i hele Norge i 2009 NKR 609.000 for familier med børn i 0-5 års alderen. Finnmark ligger over dette med NKR 629.000, kun overgået af fylkerne Akershus, Oslo og Rogaland. Tallene er beregnet *efter* skat, og da Finnmark er særligt skattebegünstiget i Norge, bidrager det selvfølgelig til de høje nettoindtægter. Men resultatet er ligefuldt, at også i Norge er der små regionale forskelle i de disponible indkomster.

I Sydjylland er der – udover de senere årtiers indvandrere fra især Holland, Mellemøsten og Asien – et mindretal af tysk nationalitet på omtrent 15.000 – 20.000 mennesker³⁴. Der er meget vanskeligt at få oplysninger om antallet af de øvrige nationaliteter.

30 <http://www.regjeringen.no/nb/dep/kd/tema/barnehager.html?id=1029>

31 http://www.ssb.no/emner/02/barn_og_unge/2011/tabeller/barnehage/bhage0220.html

32 NYT fra Danmarks Statistik 79, 24. februar 2010

33 <http://www.ssb.no/emner/05/01/inntgeo/tab-2011-05-19-01.html>

34 <http://www.bdn.dk/SEEEMS/4.asp>

I Finnmark er der også to store nationale grupper på hhv. nordmænd og samer, men selv uden at inddrage de senere årtiers globale tilflytning, så er der flere etniske grupper, der har befolket Finnmarken i mange generationer. De fleste mener, at samerne har været i området længst, i alle tilfælde er det sikkert, at store dele af Finnmark for flere hundrede år siden havde flertal av samisk befolkning³⁵. Den norsk-etniske befolkning befandt sig i lang tid næsten udelukkende langs kysten³⁶. Samerne har derfor status som urbefolkning med særskilte rettigheder. I flere hundrede år var der en proces, hvor norske myndigheder forsøgte at fornorske samerne. Dette lykkedes delvist, i og med at mange samer skiftede til norsk sprog og norsk identitet. I nyere tid har norske myndigheder begyndt at følge internationale bestemmelser om urfolks rettigheder, blandt andet til uddannelse og offentlige serviceydelser på samernes eget sprog. Der har derfor foregået en revitalisering af det samiske sprog og kultur³⁷.

En anden etnisk og kulturel gruppe i Finnmark udgøres af efterkommere til indvandring fra Finland. Disse har historisk betegnelsen 'kvener', og er anerkendt som national minoritet, med lidt færre rettigheder end urbefolkninger. Kvenerne begyndte at indvandre til Finnmark (og flere deler af Nordnorge) i 1700-tallet. Ofte slog de sig ned i egne bygder, som ble domineret af deres egen kultur og sprog.³⁸ De har i mindst lige så stor grad som samerne været udsat for fornorskning, og sproget er næsten udryddet. Trods dette foregår der også i denne gruppen en kraftig revitalisering, med støtte fra det offentlige. Kvensk har også fået status som eget sprog³⁹.

I og med, at de fleste kvener og mange samer er blevet fornorsket, og mange har blandet sig med nordmænd både socialt og biologisk, er det svært at danne sig et klart billede af den kulturelt/etniske situation i Finnmark.

Endnu et folkeslag, der gør og har gjort sig gældende i fylket, er russerne. På grund af nærheden til Rusland, har folk med russisk baggrund slået sig ned i Finnmark for lang tid siden. Ifølge Vigdis Nygaard, forsker ved NORUT Alta, er flertallet af de aktuelle russiske indvandrere, kvinder, der har indgået ægteskab med norske mænd.⁴⁰ Russere og andre russisktalende har ikke udgjort nogen markant og geografisk afgrænset minoritetsgruppe som samer og kvener.

35 Berg m.fl, 2003: 70f

36 Ibid: 34

37 Store Norske Leksikon: Artikel om Asbjørn Nesheim http://snl.no/.nbl_biografi/Asbj%C3%B8rn_Nesheim/utdypning

38 Niemi 2010: 36 f.

39 Ibid: 143 ff

40 http://www.hifm.no/nor/www_hifm_no/hogskolen-i-finnmark_-_startside/aktuelt/aktuelt/?amp;displayitem=491&module=news

Der er omtrent 20 børnehaver tilknyttet til det tyske mindretal i Sydjylland. De er alle relativt små efter danske forhold⁴¹ og oftest tilknyttet en lokal tysksproget skole. Udenfor København, Århus og Odense findes der ikke private børnehaver oprettet på et muslimsk-kulturelt grundlag. I Finnmark er der over 20 samiske børnehaver eller stuer i børnehaver. Nogle af disse er meget små. Der findes også store børnehaver i de samiske kærneområder. I Norge er 80 børn en meget stor børnehave.

I den norske rammeplan for barnehagen står der side 24:

Norge har, med bakgrunn i det samiske urfolkets særskilte rettigheter, en særlig forpliktelse til å ivareta samiske barns og foreldres interesser, jf. ILO-konvensjon nr. 169 om urbefolkninger. Samiske barn trenger støtte til å bevare på og utvikle sitt språk og sin kultur uavhengig av hvor i landet de bor. Barnehager for samiske barn i samiske distrikt må være en integrert del av det samiske samfunnet og synliggjøre mangfoldet, frodigheten og variasjonene i det samiske samfunnet. De skal ha vedtektsfestet at barnehagen har som formål å styrke barns identitet som samer ved å bruke samisk språk og formidle samisk kultur, levesett og samfunnsforhold. Sentrale elementer fra samisk barneoppdragelse bør ivaretas både i arbeidsmåter og i hverdagslivet. Barnehagens tilbud må organiseres slik at barn får være med i ulike arbeidsprosesser og får delta i kulturell og sosial virksomhet. Det er en forutsetning at personalet kan samisk.

I barnehager med samiske barn utanfor de samiske distriktene har foreldre og barn rett til å forvente at barnehagens personale har kjennskap til og legg vekt på at også den samiske kulturen skal være en del av barnehagens innhold.⁴²

I spørgeskemaet har vi undgået at spørge til etnicitet og kan derfor ikke udtale os om, hvor mange børnehaver i Finnmark der oplever sig som samiske, men det er formodentligt et flertal af børnehaver i de kommuner, hvor administrations sproget er samisk (Karasjok, Kautokeino, Nesseby, Porsanger, Tana) og en større eller mindre minoritet i de øvrige kommuner

41 <http://www.bdn.dk>

42 Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver, Kunnskapsdepartementet, Oslo 2011

De uddannelsesmæssige forskelle for personalet

Den danske pædagoguddannelse er den ældste i Skandinavien og i princippet fra 1885⁴³. Med den seneste ændring fra 2007 er den en professionsbacheloruddannelse på 3½ år, hvoraf 1¼ år er praktik. Den overvejende del af pædagogerne er nok uddannet i perioden efter 1992, hvor uddannelsens blev 3½-årig, og de lange praktikperioder blev indført. Der er formodentlig også en hel del pædagoger, der er uddannet med den 3-årige pædagoguddannelse af 1969, hvor praktikperioderne var på tilsammen ½ år. Omfanget af netop kultur- og aktivitetsfagernes timetal er faldet fra 1969-loven til 1992-uddannelsen⁴⁴. Men uanset denne udvikling understreges kulturformidlende aktivitetsfags betydning af, at der før den seneste ændring var afsat 40 % af timetallet til disse fag. Den danske uddannelse retter sig imod en meget bredt defineret profession, omfattende dag- og døgninstitutioner for børn og unge, mennesker med sociale problemer og mennesker med nedsat funktion.

Den norske uddannelse til førskolelærer er en 3-årig bacheloruddannelse, som er i omdannelse og i færd med at få en ny rammeplan. Uddannelsen foregår i de samme institutioner som læreruddannelsen. Uddannelsen indeholder en integreret praktik på 20 uger. De 20 uger er fordelt på korte praktikperioder, som i Danmark før 1992.

De fag, der svarer til kultur- og aktivitetsfagene i Danmark, vil i den kommende rammeplan være "Kunst, kultur og kreativitet". Dette skal omfatte mindst 20 studiepoint⁴⁵, som udgør 1/9 af studiet, altså ca. 11 %. En tilnærmelse til 2007-uddannelsen i Danmark.

På den anden side vil det nye fag "Samfunn, religion og etikk", også med 20 studiepoint (1/3 års studium) også give plads til kulturformidling - i en lidt anden betydning.

Den nuværende norske uddannelse, som et flertal af aktive førskolelærere har, omfatter også 'religionskunnskap' og 'estetiske fag', men begge forventes at blive svækket noget i den nye uddannelseslov.

43 Jørgen Boelskov 2005

44 Ifølge Birgit Boelskov 2004 s. 44 faldt timetallet i de kreative musiske fag fra knap 60% til 40%

45 I Norge går der 30 studiepoint på et semester, i Danmark går der 20 ECTS.

Forskrifterne for børnehavernes indhold

Den norske rammeplan er ældre end de nedenfor beskrevne læreplaner i Danmark. Allerede i 1995 indførte man et fælles curriculum for alle børnehaver i Norge. Det kom en ny rammeplan i 2006. I 2011 blev denne revideret, efter at formålsparagraffen for barnehagen blev ændret i 2008 med virkning fra 2010.

Fra 2006 skal norske barnehager behandle følgende "fagområder":

Kommunikation, sprog og tekst

Sundhed, krop og bevægelse

Kunst, kultur og kreativitet

Natur, miljø og teknik

Etik, religion og filosofi

Nærmiljø og samfund

For hvert af disse "fagområder" medfølger der en liste over en slags procesmål ("barnehagen skal bidrage til (...)") og over krav til personalet.

I Danmark blev pædagogiske læreplaner på daginstitutionsområdet indført ved lov i 2004. Men hvor rammeplanen i Norge er et curriculum med beskrivelse af læringsmål og aktiviteter, er de danske læreplaner snarere en syllabus med omtale af hvilke fag (temaer), der skal indgå i børnehavens pædagogik. Læreplanerne skal behandle følgende temaer:

Alsidig personlig udvikling

Sociale kompetencer

Sproglig udvikling

Krop og bevægelse

Naturen og naturfænomener

Kulturelle udtryksformer og værdier

De pædagogiske læreplaner skal indeholde mål og eventuelle delmål for, hvilke kompetencer og erfaringer den pædagogiske læringsproces skal give børn mulighed for at tilegne sig. Det skal endvidere fremgå, hvilke overvejelser om læringsmål, metoder og aktiviteter, der er i forhold til børn med særlige behov.

Straks efter lovens vedtagelse kunne man læse en nærmere præcisering af hvert tema i vejledningen til loven. Denne præcisering er trukket tilbage og erstattet med en kortere version for hvert tema. Her bringes beskrivelsen af 'Kulturelle udtryksformer og værdier' in extenso:

Dagtilbud skal give børn mulighed for at opleve kunst og kultur og for selv at udtrykke sig æstetisk.

Kultur er udtryk for menneskers forståelse af og tilgang til verden. Det er gennem mødet med andre og det anderledes, at man definerer sit eget kulturelle ståsted og genkender egne kulturelle rødder.

Mødet med andre udtryksformer giver børn kendskab til, at menneskers sprog, vaner og levevilkår kan være forskellige.

Temaet omhandler udtryksformer som børnelitteratur, film, faglitteratur, musik, billeder med mere.

Men også deltagelse i kunstneriske arrangementer, udflugter til kulturelle tilbud i lokalsamfundet og andet kan bidrage til børns kulturelle kendskab.

Om kulturelle udtryksformer og værdier henvises til ekspertgruppens artikelsamling på Social og integrationsministeriets daværende hjemmeside, www.ism.dk.⁴⁶

Som det ses, skal der ualmindelig god vilje til at indlæse en forståelse af kulturelle udtryksformer og værdier, der omfatter religion. Den hjemmeside, der omtales i læreplansvejledningen, er ikke på nettet mere, og når vi søger i de artikler, der i 2007 blev lagt på Socialministeriets hjemmeside i forbindelse med evalueringen af læreplansloven, er det endnu ikke lykkedes os, at se en uddybning af ovenstående citat. *Det kan således konstateres, at der i Danmark ikke er nogle forskrifter for daginstitutionerne der nævner kulturaktiviteter med et religiøst indhold.*

Dannelse af undersøgelsens kategorier

Nærværende undersøgelse bygger på en foregående, dansk undersøgelse, som startede i marts 2000, og frem til det første spørgeskemas udsendelse i efteråret 2001, var den daværende forfattergruppe i en kvalitativ fase med litteraturstudier, interviews med praktisk arbejdende pædagoger, korrespondance med pædagoger og afprøvning af spørgeskemaer⁴⁷.

46 Vejledning nr 31 af 06/05/2009 Vejledning om dagtilbud, fritidshjem og klubtilbud 2009 s. 119

47 Boelskov, Boelskov og Rosenberg 2002

For kvantitativt at undersøge, hvordan danske pædagoger i 2001 definerer kulturelle aktiviteter, udformede man dengang et spørgeskema, der tog udgangspunkt i verificerede aktiviteter til formidling af forståelse for kulturelle værdier (dvs. de spurgte ind til aktiviteter, der har en kvalitativt verificeret praksis bag). Den nuværende forfattergruppe har indenfor hver spørgsmålsgruppe valgt fire aktiviteter, der formodedes at være graderet efter stigende vægtlægning af de bagvedliggende forståelser af "kulturelle værdier". F.eks. er der inden for dramaaktiviteter spurgt til, om man har handskedukker liggende fremme, så børnene kan bruge dem i leg og små spontane 'forestillinger'. Det har næsten alle, og det opfattes nok som noget selvfølgeligt. I den anden ende af 'dramaskalaen' er der spurgt til, om man af og til indøver små skuespil med børnene til fremvisning for forældrene. I bekræftende fald formoder vi, at det er udtryk for, at der lægges stor vægt på netop kulturelle værdier, der knytter sig til drama.

Denne undersøgelses spørgeskema bygger på skemaet, der blev udsendt ti år før. Derved opnår vi at kunne supplere sammenligningen ml. Sønderjylland og Finnmark med en sammenligning mellem Sønderjylland over en tiårig periode. Disse ti år har dels budt på den væsentlige forandring, at der, som beskrevet ovenfor, i 2004 blev indført 'læreplaner for 0-6 årige' i Danmark. Desuden udløste de såkaldte 'Muhammed-karikaturer' en omfattende, og meget polemisk, offentlig opmærksomhed på religion i Danmark. Ændringen af pædagoguddannelsen i 2007 har næppe nået at ændre personalesammensætningen i de sønderjyske institutioner, idet de første kandidater, fraregnet overgangsordninger, blev dimmitteret januar 2011.

Desuden opnår vi, at alle spørgsmål bygger på en verificeret praksis. Vi spørger således ikke til hypotetiske aktiviteter, men kun til aktiviteter, den kvalitative undersøgelse i 2000-2001 kunne verificere som noget pædagogerne opfattede som formidling af kultur. Der henvises i øvrigt til den første undersøgelse for diskussion af, hvorledes spørgsmålene oprindeligt er opstillet⁴⁸. I forhold til den første undersøgelse har vi udeladt tre spørgsmål om, hvorvidt man har ansat en faglærer (drama, musik, formning) i perioder, idet disse spørgsmål indebærer så store faldgruber i forhold til den komparative del. Forskellene på daginstitutionernes vilkår for ansættelser af eksterne time-lærere er for store imellem Norge og Danmark til at vi ville kunne sammenligne svarene. Desuden er det borttaget et upræcist spørgsmål fra den første undersøgelse. (Vi spurgte uheldigvis til, om man pyntede op til påske og pinse, hvilket jo er to uafhængige aktiviteter).

Spørgsmålene

Vores første baggrundsspørgsmål er, naturligt nok for en komparativ undersøgelse, hvorvidt institutionen ligger i Danmark eller Norge. Dernæst institutionens størrelse målt på antal faktuelle børn, uanset om disse børn har en heldagsplads i børnehaven eller ej. Når vi har valgt at se bort fra 'enheder', der er det udtryk som indgår i mange kommuners normeringsberegninger, så er det fordi disse 'enheder' kan variere over forskellige brøker af et barn fra kommune til kommune. Det tredje baggrundsspørgsmål er institutionens ejerforhold. Her er det vigtigt for undersøgelsen at kunne differentiere imellem kommunale, private/selvejende uden religiøs tilknytning og private/selvejende med religiøs tilknytning. For at dække alle ejerformer i Norge ind, har vi medtaget kategorien 'forældreejet', der i Danmark ville falde naturligt ind under begrebet 'privat ejet'.

Det sidste baggrundsspørgsmål er, om der i institutionen er børn fra familier, der ikke spiser svinekød eller anden mad af religiøse årsager. Svarene her skal vi bruge til tolkningen af spørgsmål vedrørende fejring af Eid Ramadan og hensyntagen til religiøst betingede spisevaner.

Ud over disse fire baggrundsspørgsmål er der stillet 25 spørgsmål til kulturformidlende aktiviteter. Ni af de 25 spørgsmål knytter sig til tre kultur/aktivitetsfag i pædagoguddannelsen: Drama, musik og værkstedsfag. Disse spørgsmål er valgt til sammenligningsgrundlag, fordi pædagoger gennem uddannelsen har lært at lede aktiviteter, der giver forståelse for de værdier, der knytter sig til de nævnte fag. Uanset den nye danske uddannelse kan have nedtonet disse fag, i og med de nye professionsbachelorer kun har eet linjefag og ikke en bred vifte af kulturformidlende kompetencer, så er det, som tidligere nævnt, kun de færreste pædagoger, der er uddannet under denne ordning. Derudover tjener disse spørgsmål også til at afdække den generelle art af kulturelle aktiviteter i institutionerne. Der er ikke spurgt til bevægelsesfag og naturfag, idet det ikke var muligt at medtage disse fag i den første undersøgelse⁴⁹.

Seks spørgsmål knytter sig til generelle kristne aktiviteter (pynte til påske, lejlighedsvist synge sange med kristent indhold, fortælle/læse historier med bibelsk indhold, forklare påskeevangeliet, tage børnene med i kirke, tage børnene med til særligt tilrettelagt gudstjeneste).

Otte spørgsmål knytter sig til julen. Fire til en kristen forståelse af julen (adventskrans, julesalmer, julekrybbe og dramatisering af julebudskabet), fire til skikke, der ikke knytter sig til folkekirkens forståelse af julen (kravlenisser, luciaoptog, sætte grød ud til "nissen" og "nissestreger" iøvrigt).

49 Ibid. S. 25

De resterende to spørgsmål handler om forståelsen for muslimske værdier i en meget enkel form: Hensyntagen til muslimer/jøders forhold til svinekød og om fejring af Eid ved ramadanmånedens afslutning.

Institutionerne blev ikke spurgt, om de praktiserede egentlige (kristne) andagter eller bad fadavor med børnene. I Birgit Boelskovs⁵⁰ undersøgelse af menighedsinstitutioners holdninger viste det sig, at der her kun var 8 % i disse kirkeligt prægede institutioner, der gik ind for andagter med bl.a. fadavor. De 8 % dækker over i alt 16 børnehaver på landsplan, idet Menighedernes Daginstitutionerne dengang omfattede omtrent 200 institutioner. Selv om den undersøgelse snart er 18 år gammel, så er der ikke fremkommet oplysninger noget sted om, at der skulle være kommet en ny bølge af andagter i daginstitutionerne.

Vi spurgte lederne

Vi valgte i begge undersøgelser at spørge institutionens leder, om de udvalgte aktiviteter kunne forekomme i deres institution, ikke, hvor ofte aktiviteterne forekom, idet vi undersøger, hvorledes udtrykket "kulturelle værdier" defineres af pædagogerne, ikke hvor mange aktiviteter, de har mulighed for at gennemføre. Hvis en leder meddeler, at en bestemt aktivitetstype forekommer i institutionen, tager vi det som tegn på, at den bagvedliggende forståelse af "kulturelle værdier" er accepteret som legitim i hele institutionen. Det er selvfølgelig muligt, at enkelte de aktiviteter, der gennemføres i én del af institutionen, ikke gennemføres i en anden del, men vi formoder, at lederne kender og vedstår sig bredden i den pågældende institutions forståelse af 'kulturelle værdier'.

Svarprocenten er relativt høj

I undersøgelsen af 2002 var der generelt en meget høj svarprocent på 76 %⁵¹. Den undersøgelse var baseret på postudsendte skemaer i papirform. Nærværende undersøgelse er foretaget via e-mail.

50 Birgit Boelskov 1994

51 Boelskov, Boelskov og Rosenberg. 2002 s 26

En del forskning⁵² antyder, at svarprocenten i enqueter gennemført på internettet generelt har meget lave svarprocenter i forhold til udsendte spørgeskemaer. Vi udsendte spørgeskemaerne til 121 norske børnehaver og 128 danske børnehaver. Svarprocenten i Danmark kom op på 68%, og i Norge svarede 52%. Den danske svarprocent må regnes som meget høj, når man tager i betragtning, at det er en undersøgelse gennemført på internettet. Den norske svarprocent er mere forventelig og høj nok til, at det er forsvarligt at rapportere svarene. Der skal her bemærkes, at vi har forsøgt at inddrage den samlede population af børnehaver i Finnmarken ud fra Fylkesmannens liste over godkendte institutioner, hvilket er med til at understøtte vores accept af 52 % som tilstrækkeligt for en valid undersøgelse. I Danmark har vi af praktiske årsager, og for ikke numerisk at være helt ude af proportioner med den norske partner, anvendt University College Syddanmark, campusserne Kolding og Esbjergs liste over tilknyttede praktikinstitutioner. Det er en indsnævring af populationen, som på den ene side er et tilfældigt udvalg idet der ikke skal særlige forudsætninger for at en institution kan blive uddannelsessted, men på den anden side er et nok så ukontrolleret tilfældigt udvalg. Det er derfor ekstra betryggende, at svarprocenten er oppe på 68 %.

Der er i Sydjylland omtrent 7.000 medlemmer af daginstitutioners pædagogernes fagforening BUPL⁵³, og man kan formode at 2/3 af disse er ansat i den institutionstype, vi undersøger⁵⁴. Dvs. der er omtrent 4.700 pædagoger i det geografiske område, som det danske sample er trukket ud af. Vi ved ikke præcist, hvor mange pædagoger, der er omfattet af vores undersøgelse, idet undersøgelsens enhed er institutionerne, men beregnet ud fra de almindeligste normeringsregler og vores oplysning om størrelsen af de institutioner, der har svaret, så er der ml. 950 og 1.000 pædagoger i de institutioner, der svarer. Vi tør formode, at undersøgelsen har svar fra mere end hver femte pædagog i området. I Finnmark er der omtrent 115 børnehaver med i alt 410 pædagoger⁵⁵. Vi har svar fra 62 børnehaver. Altså over halvdelen af samtlige pædagoger i fylket. Så set i forhold til populationerne, har undersøgelsen en meget sikker dækning.

52 Niels-Henrik M. Hansen, Bella Marckmann og Esther Nørregård-Nielsen 2008 s. 157

53 http://www.bupl.dk/presse/paedagoger_i_tal/medlemmer_fordelt_paa_geografi_og_uddannelse_2007?OpenDocument, man skal bemærke at der er en høj organisationsprocent i Danmark,

54 http://www.bupl.dk/presse/paedagoger_i_tal/paedagogandele_fordelt_paa_institutionstype_2001_-_2010?OpenDocument

55 http://www.ssb.no/emner/02/barn_og_unge/2011/tabeller/barnehage/bhage0220.html

Dataindsamlingen

Til dataindsamlingen har vi anvendt SurveyXact der gav os mulighed for at udsende spørgeskemaet i to sprogdragter (se bilag 1 a og b). Det gav også mulighed for at skelne mellem respondenter, der havde svaret og de ubesvarede mails. Dermed kunne vi udsende to rykkere med hver omtrent 14 dages mellemrum. Det har mere end fordoblet svarprocenten. Der har været en del vanskeligheder med at få verificeret Fylkesmannens liste over 'barnehage' i Finnmark. Og det har været nødvendigt at ringe til en håndfuld kommuner, når vore mails har bouncet med fejlmeldinger. Det er kun forekommet i ganske få tilfælde i Sønderjylland.

De indsamlede svar på spørgeskemaerne blev overført til SPSS 16.0, hvor vi har foretaget den egentlige databehandling. De derved fremkommede pivottabeller har vi så mailet os imellem, idet langt den væsentligste del af forfatterens samarbejde har foregået via mails.

Undersøgelsens signifikansniveau

Vi kan konkludere, at enhver sammenligning mellem Finnmark og Sønderjylland vil være behæftet med store fejlkilder, der kommer fra forskellene i kulturelle og geografiske vilkår. I tillæg er populationen af børnehaver i Finnmark så sparsom. Da der er lidt forskel i samplers konstruktion mellem Norge og Danmark og at er svarprocenten i Nordnorge god, men populationen er ikke så stor som i Danmark kan der være yderligere usikkerhed i materialet. Vi har derfor valgt at stille høje krav til, hvilke sammenhænge vi rapporterer. Når vi i denne rapport anvender udtrykket sammenhæng, så er det udtryk for en signifikans på $p=0,01$.

Baggrundsspørgsmål

Børnehavesektorerne er sammenlignelige

Tabel 1: Institutionens ejerforhold

Krydset med: Baggrundsspørgsmål: Institutionens placering: Danmark eller Norge

	Dansk	Norsk	
Kommunal	69 %	74%	Forskellen er ikke signifikant
Ikke-kommunal, ikke religiøs	26%	16%	Forskellen er signifikant
Ikke-kommunal, religiøs	4 %	5 %	Forskellen er ikke signifikant
Forældrejaget	2%	5 %	Forskellen er ikke signifikant
I alt	86	62	148

Der er ikke forskel på ejerforholdene i Norge og Danmark. Der er flere selvejende børnehaver i Danmark. Det er godt hver fjerde i Danmark, men kun hver sjette i Norge, men hvis man ser på antallet af kommunale børnehaver i begge lande, så er det denne ejerform, der dominerer, og forskellen er ikke signifikant.

Der bor flere muslimer og jøder i Sønderjylland end i Finnmark

Tabel 2: Er der i institutionen børn fra familier, der ikke spiser svinekød eller anden mad af religiøse årsager?

Krydset med: Baggrundsspørgsmål: Institutionens placering: Danmark eller Norge

	Dansk	Norsk	
ja	56 %	31 %	Forskelle signifikante
I alt	86	62	

Mere end hver anden børnehave i Danmark har børn, der ikke spiser f. eks. svinekød af religiøse årsager. I Finnmark kender vi ikke til nogen jødisk menighed, men der er formodentlig nogle få jødiske familier. Når knap hver tredje børnehave i Finnmark har børn, der ikke spiser svinekød af religiøse årsager, så er det sandsynligvis børn fra muslimske familier.

Selv om baggrundsspørgsmålene viser, at der er forskel på Finnmark og Sønderjylland, så er forskellene ikke så store, at sammenligning er meningsløs.

Omfanget af religiøse aktiviteter i sydjyske børnehavers kulturformidling set i forhold til 2001

Som nævnt i forordet, udgav det daværende Kolding Pædagogseminarium, Menighedernes Daginstitutioner og Teologisk Pædagogisk Center i Løgumkloster 2002 en rapport om omfanget af kristne værdier i daginstitutionernes kulturformidling. Spørgeskemaet var indsamlet oktober-november 2001. Nærværende undersøgelse har bygget sit spørgeskema på det fra 2001 med nogle få tilføjelser, der var interessante ud fra en sammenligning ml. Norge og Danmark. I dette kapitel er disse tilføjelser udeladt.

I 2001 spurgte man også til institutionernes brug af eksterne undervisere (musik-, værksteds- og dramalærere), men disse spørgsmål er dels uaktuelle i Norge, og dels viste 2001-undersøgelsen, at samtlige institutioner, der gjorde brug af ekstern ekspertise, var indeholdt i gruppen af institutioner, der selv rådede over kompetencer i samme retning. Således kom der kun eksterne musiklærere i institutioner, hvor der i forvejen var pædagoger, der bruger et musikinstrument i dagligdagen.

En anden – og måske vigtigere – forskel på 2001- og 2011-undersøgelsen er, at i 2001 udsendte vi et papirskema til tre grupper. Hhv. menighedsbørnehaver, børnehaver i Københavns Kommune og børnehaverne i det daværende Haderslev Seminariums praktikkreds. I år har vi spurgt 127 børnehaver i University College Syddanmarks praktikkreds og 120 børnehaver i Finnmark fylke, Norge. En sammenligning mellem 2001 og 2011 giver derfor mest mening, hvis man ser på svarene fra Sønderjylland i 2001 og svarene fra Syddjylland i 2011, idet man dog holder sig for øje, at der ikke er helt sammenfald mellem de to populationer, fordi vi er gået lidt bredere ud i 2011. Eksempelvis er der langt flere børnehaver fra Kolding, Vejle, Esbjerg og Varde i det nye sample. Svarprocenten på den undersøgelse, der blev gennemført i 2001 (med skema sendt i alm. post), var 57 % for Sønderjylland og i den nye undersøgelse af Syddjylland (der udsendtes på mail) er den på 68 %. I forbindelse med mailundersøgelser er det usædvanligt med så høj en svarprocent,

men under hensyntagen til begge samplers størrelse og de ikke nøjagtigt sammenfaldende geografisk populationer, har vi lagt os fast på en tærskel for hvilke sammenhænge vi anser for signifikante der er høj $p=0.01$. Se i øvrigt metodekapitlet for diskussion af signifikansniveauet side 28.

Kulturformidlingen er i stigning i børnehaverne fra et højt niveau til et lidt højere

Som det vil ses i de følgende tre tabeller, viser de fleste spørgsmål ikke nogen signifikant forskel mellem 2001 og 2011. Det ville da også undre os, idet det tager en del flere år at ændre på en stor personalegruppes kompetencer. For eksempel kan man nok mene, at pædagoguddannelsen af 2007 har ændret gennemgribende på de kreative musiske fags stilling. Der er nu indført linjefag, hvor de studerende har alle timerne til disse fag koncentreret på enten natur, teknik & værksted/Sundhed, Krop & bevægelse/Udtryk, musik & drama, hvor de før 2007 havde spredt timetallet over alle disse fagområder. Men de første, der (udover div. overgangsordninger) blev uddannet efter den lov, kom ud i januar 2011. Ved at sammenligne dimittendtallene fra de tre campusser⁵⁶ i Sydjylland med antallet af aktive medlemmer i BUPL for samme område, kommer man frem til, at de nye pædagoger udgør højst 5 % af de aktive pædagoger.

Men der er også aktiviteter, der udviser ændring i udbredelse, og der, hvor der er signifikant forskel, er det hver gang en stigning til fordel for 2011. I alle tabeller ser man, at alle tal er høje i udgangspunktet, men at der også er en svag stigning. Der kan ligge flere årsager bag denne stigning. I 2004 blev der indført læreplaner i dagtilbuddene, og det har formodentligt skubbet til nogle få institutioner, der har hængt lidt i bremserne, men undersøgelsernes forskellige indsamlingsform (papirskema og web) umuliggør en konkret sammenligning mellem den enkelte institution for ti år siden og til i år.

Man skal være opmærksom på, at undersøgelsens enhed ikke er den enkelte pædagog, men den enkelte institution (se metodekapitlet s. 15). Vi kan derfor ikke udtale os om, hvor ofte en bestemt aktivitet udføres, eller hvor udbredt den er indenfor den enkelte institutions rammer. Vi har fokuseret på, om institutioner vedstår sig specifikke aktiviteter i deres kulturformidling.

Selv om der ikke findes eksakte tal for de seneste års ændring i institutionsstørrelser, så har det

56 Kolding, Åbenrå og Esbjerg

seneste decennium været præget af sammenlægninger og en generel større institutionstype ved nyoprettelser. I samtlige kommuner i det område, der dækkes af undersøgelsen, har man indført 'områdeledelse', der indebærer, at mindre institutioner er slået sammen under fælles ledelse. I nogle tilfælde drejer det sig om nærtliggende institutioner i blokbebyggelser, hvor for eksempel en specialinstitution for tosprogede og en almindelig børnehave er slået sammen, eller en børnehave og en vuggestue, der før var to adskilte enheder får samme ledelse og evt. også en mellembygning, der fysisk forbinder de to afdelinger. Vi skal ikke diskutere fordele og ulemper her, hverken i lyset af pædagogik eller new public management, men man kan formode, at den enkelte institutions talentmasse er blevet bredere, og der således kan forekomme flere institutioner, hvor en af pædagogerne bruger et musikinstrument i hverdagen (se tabel 3 nedenfor).

Flere institutioner har pædagoger, der bruger musikinstrumenter i hverdagen

Tabel 3: Forekommer der noget lignende i din institution? – Musikspørgsmålene
Krydset med: Baggrundsspørgsmål: Institutionens placering: Syddjylland 2011 og Sønderjylland 2001

	2011	2001	
Synger dagligt med børnene	100 %	97 %	Forskellen er ikke signifikant
Musikinstrumenter står fremme til børnene	94 %	93 %	Forskellen er ikke signifikant
Pædagog anvender musikinstrument i dagligdagen	84 %	72 %	Forskellen er signifikant
Antal	86	61	

Som det ses af tabellen, er det stadig helt overvejende almindeligt at synge dagligt med børnene og også at lade børnene frit komme til musikinstrumenter i deres leg. Der er en signifikant stigning af institutioner med pædagoger, der selv anvender musikinstrumenter i hverdagen, således at man nærmest må betragte institutioner, der ikke har sådanne kompetencer på huset, som usædvanlige. Som ovennævnt kan det skyldes, at den gennemsnitlige størrelse af personalegruppen formodentlig er steget de senere år, men det er også tænkeligt, at ændringer i mediebildet kan have gjort sig gældende. En pædagog udtalte på et praktikstedsbesøg, at han var begyndt at medbringe guitaren på arbejdet, da han så børnenes optagethed af tv-programmet X-faktor.

Flere institutioner spiller skuespil for børnene

Tabel 4: Forekommer der noget lignende i din institution? – Dramaspørgsmålene
Krydset med: Baggrundsspørgsmål: Institutionens placering: Sydjylland 2011 og Sønderjylland 2001

	2011	2001	
Handskedukker ligger fremme	77 %	75 %	Forskellen er ikke signifikant
Går i teatret	90 %	87 %	Forskellen er ikke signifikant
Spiller skuespil for børnene	81 %	72 %	Forskellen er signifikant
Antal	86	61	

Som det ses af tabellen, er det stadig almindeligst at lade børnene lege med handskedukker og gå i teatret med børnene, men hvor det for ti år siden var lidt mindre end $\frac{3}{4}$ af institutionerne, hvor de voksne kunne finde på at spille teater for børnene, så er det i dag mere end $\frac{4}{5}$, der af og til gør dette. Igen kan forklaringen ligge i de større personalegrupper, men også i, at praksis 'smitter'. Pædagoger bruger kollegers ideer; hvad der er anvendt på 'mælkebøttestuen' breder sig til 'kløverblomsterne'.

Flere institutioner går på kunstmuseum

Tabel 5: Forekommer der noget lignende i din institution? – Værkstedsfags-spørgsmålene
Krydset med: Baggrundsspørgsmål: Institutionens placering: Sydjylland 2011 og Sønderjylland 2001

	2011	2001	
Papir og farver er tilgængelige for børnene	97 %	99 %	Forskellen er ikke signifikant
Går på kunstmuseum	85 %	72 %	Forskellen er signifikant
Institutionen har et særskilt og bemandet værksted	51 %	44 %	Forskellen er ikke signifikant
Antal	86	61	

Som det ses af tabellen, er det højst usædvanligt at finde en børnehave, hvor der ikke ligger papir og farver frit fremme og i hver anden børnehave finder man et særligt rum man kan kalde 'værkstedet' og som i en del af dagen er bemandet med en eller flere voksne. Den forskel, der er signifikant i denne tabel, er andelen af institutioner der går på kunstmuseum med børnene. Stigningen kan have flere årsager, men vi peger på den ændrede geografi, idet undersøgelsens område i 2011 indeholder byerne Kolding og Esbjerg, hvilket ikke var tilfældet i 2001-undersøgelsen.

Religiøse aktiviteter har en stærkt stigende andel i sydjyske pædagogers kulturformidling

Der er en almindeligt forekommende fordom i Danmark, at man er mere optaget af religion i det vestlige Jylland end på østkysten af Jylland, men selv om vi har fået flere vestjyske børnehaver ind i 2011-samplet i forhold til det i 2001, så kan det på ingen måde forklare den meget store

stigning af religiøse aktiviteter i børnehavernes kulturformidling. Når vi valgte at basere 2011-undersøgelsen på så store dele af 2001-undersøgelsens spørgeskema, så var det for at se, hvad læreplanernes krav om at formidle kulturelle aktiviteter havde gjort ved pædagogikken i børnehaverne. Ovenfor kan man læse, at der er en svag stigning på parametrene musik, værksted og drama, hvor to ud af tre spørgsmål ikke viste nogen signifikant ændring. Det er beroligende i forhold til den mistanke, man kunne have i forhold til den lille geografiske ændring af samplet og den noget større ændring af dataindsamlings kanal, at disse parametre viser så lille forskel. Det øger også validiteten af de meget store forskelle, vi finder i andelen af religiøse aktiviteter i børnehavernes kulturformidling.

Den stigende andel af børnehaver, der inddrager religiøse aktiviteter i deres kulturformidling, kan ikke forklares med ændringer i uddannelsen til pædagog eller den stigende andel af faglærte medhjælpere (PGU). Derimod er det muligt, at den såkaldte Muhammedkrise og den deraf følgende diskussion af danskeres religion har haft indflydelse. I det lys er det interessant, at det især er indenfor aktiviteter omkring muslimernes fejring af ramadan, der i procentpoint har haft langt den største stigning. Der har i siden 1995 været en 31 % stigning af ugentlige kirkegængere⁵⁷. Når man fraregner højtidsugerne (påske, pinse, jul) kan besøgstallet i den danske folkekirke komme op på 213.000 kirkegængere. Til sammenligning er en god søndag i fodboldens superliga oppe på 42.000 tilskuere⁵⁸. Man kan heller ikke udelukke, at de meget populære grupper med 'babysalmesang', der fem år efter, ideen opstod, allerede blev tilbudt i omtrent hvert andet pastorat⁵⁹, har haft stor indflydelse.

På trods af, at temaet religion er meget svagt repræsenteret i pædagoguddannelsen og totalt fraværende i skiftende officielle beskrivelser af, hvad der kunne lægges i læreplanstemaet 'kulturelle aktiviteter', må det i dag konstateres, at religiøse aktiviteter indgår som en naturlig del af de fleste børnehavers kulturformidling.

57 <http://www.kristeligt-dagblad.dk/artikel/455341:Kirke---tro--Danskernes-kirkegang-er-stigende?all=1>

58 Ibid.

59 Steen Marqvard Rasmussen 2010 s. 2.

Flere børnehaver tager børnene ind i kirkerummet, synger børnesalmer og fortæller bibelhistorier

Tabel 6: Forekommer der noget lignende i din institution? – Kristne aktiviteter
Krydset med: Baggrundsspørgsmål: Institutionens placering: Syddjylland 2011 og Sønderjylland 2001

	2001	2011	
Synger lejlighedsvist med kristent indhold	76 %	39 %	Forskellen er signifikant
Tager af og til børnene med i kirke	78 %	54 %	Forskellen er signifikant
Pynter op til påske	92 %	84%	Forskellen er ikke signifikant
Fortællinger kan have bibelsk indhold	64%	54%	Forskellen er signifikant
Antal	86	61	

Som det ses af tabellen, er det på ti år meget mere almindeligt at synge eks. Nu titte til hinanden eller I østen stiger solen op (som er det eksempel, der er angivet i spørgeskemaet). Fra knap fire ud af ti børnehaver er tallet steget til godt tre fjerdedele af de sydjyske børnehaver. Stigningen i andelen børnehaver, der tager børnene med ind i kirkerummet, er også bemærkelsesværdig. Det er i dag nærmest usædvanligt, hvis ikke børnehalebørn har været i en kirke. At forskellen mellem 2001 og 2011 på de institutioner, der pynter op til påske, ikke er signifikant på $p=0.01$ niveau, men dog målbar, skal nok ses i lyset af, at i forvejen var det et højt udgangspunkt, der var i 2001. Derimod er andelen af børnehaver, der kan finde på at fortælle om f.eks. Noahs Ark (eksemplet i spørgeskemaet) steget fra godt hver anden til knapt tre ud af fire. Også det synes vi, er en meget stor forandring på blot 10 år

Adventskransen er på retur, men der sættes flere julekrybber frem, og flere børnehaver dramatiserer juleevangeliet

Tabel 7: Forekommer der noget lignende i din institution? – Folkekirkelige juleaktiviteter
Krydset med: Baggrundsspørgsmål: Institutionens placering: Sydjylland 2011 og Sønderjylland 2001

	2011	2001	
Juleevangeliet dramatiseres	40 %	20 %	Forskellen er signifikant
Synger julesalmer	94 %	90 %	Forskellen er ikke signifikant
Tænder adventskrans	65%	85%	Forskellen er signifikant
Sætter en julekrybbe frem	38 %	18 %	Forskellen er signifikant
Antal	86	61	

Når 90 % af børnehaverne i 2001 synger julesalmer, er det vanskeligt at forestille sig en signifikant stigning, men dobbelt så mange børnehaver sætter en julekrybbe frem og/eller dramatiserer juleevangeliet med børnene i roller som Maria, Josef, får, hyrder, vismænd og engle. Det er stadig et mindretal, men stigningen er meget markant. Derimod synes adventskransen at være på retur. Det er dog stadig noget, man tænder i 2 ud af tre børnehaver.

Folketraditionens nisser og Lucia har også stærk medvind

Tabel 8: Forekommer der noget lignende i din institution? – Folketraditionelle juleaktiviteter
Krydset med: Baggrundsspørgsmål: Institutionens placering: Sydjylland 2011 og Sønderjylland 2001

	2011	2001	
Sætter grød ud til nissen	63 %	43 %	Forskellen er signifikant
Pynter op med nisser	100 %	89 %	Forskellen er signifikant
Luciaoptog	73 %	56 %	Forskellen er signifikant
De voksne laver 'nissestreger'	94%	85 %	Forskellen er signifikant
Antal	86	61	

De sidste få børnehaver har tydeligvist overgivet sig til kravlenisserne, og i næsten to ud af tre børnehaver sætter man risengrød frem til nissen. Den svenske skik med Luciaoptog er også i fremgang, ligesom man skal lede længe efter en børnehave, der ikke laver sjov med børnene, og påstår, det er nissernes spil op imod jul. Det er blevet sjovere at være barn i juletiden, end det har været og som det fremgår af afsnittet ovenover, så er det både de folkekirkelige og de folketraditionelle aktiviteter, der er i stigning.

I Sydjylland tages der hensyn til religiøse spisevaner

Tabel 9: Forekommer der noget lignende i din institution? - Hensyn til jøder/muslimer
Krydset med: Baggrundsspørgsmål: Institutionens placering: Sydjylland 2011 og Sønderjylland 2001

	2011	2001	
Tager hensyn til jøder og muslimers religiøst betingede spisevaner	76 %	72 %	Forskellen er ikke signifikant
Antal	86	61	

I 2001-rapporten angrer forfatterne, at de ikke havde spurgt ind til, hvorvidt der overhovedet var muslimer eller jøder at tage hensyn til i den pågældende institution. Den fejl har vi ikke gentaget i 2011-undersøgelsen. I 2001 meddelte 21% af institutionerne i Sønderjylland *spontant* i spørgeskemaets rubrik for bemærkninger, at de ikke har muslimer eller jøder i børnehaven. Der er ingen, der kan beregne, hvor mange af de syv resterende procent, der havde eller ikke havde børn fra sådanne familier uden at meddele det.

I 2011 meddeler 44 % af de sydjyske børnehaver, at de for tiden ikke har børn fra jødiske eller muslimske familier. De 24 % af børnehaverne, der ikke tager hensyn til disse familiers spisevaner, falder alle inden for gruppen af børnehaver, der ikke har disse børn. Man kan derfor konstatere, at børnehaverne som en selvfølge tager hensyn til familiens religiøst betingede spisevaner.

Eid-festen ved ramadanafslutning markeres af et stigende antal institutioner

Tabel 10: Forekommer der noget lignende i din institution? - Markere ramadan
Krydset med: Baggrundsspørgsmål: Institutionens placering: Sydjylland 2011 og Sønderjylland 2001

	2011	2001	
Markerer ramadanens afslutning med kagefest ell.lign.	27 %	8 %	Forskellen er signifikant
Antal	86	61	

I Sydjylland er det kun de børnehaver, der har muslimske børn, der fejrer Eid (jævnfør side 50 om de norske børnehaver, der fejrer Eid på trods af de ikke har muslimske børn)

I 2001 var der en del respondenter, der spontant bemærkede i skemaets margin, at trods de havde svaret, de ikke fejrede Eid med en kagefest, så var det en ide, de ville drøfte og måske tage op. Det må man sige, de har gjort i stor udstrækning. Alle de børnehaver, der i 2011 udgør de 27 % eller 23 børnehaver, som markerer Eid er også med i de 48 (56 %) af børnehaver, der har muslimske børn. Dvs. at næsten hver anden børnehave med muslimske børn i 2011 markerer Eid, hvor det var et usædvanligt fænomen i 2001.

Omfanget av religiøse og andre kulturelle aktiviteter i henholdsvis Nordnorske og Sydjyske barnehagers formidling

Sang og musikk har en stor plass i begge lands barnehager – danske pedagoger med praktisk musikk-kompetanse er mer tilgjengelig

Tabel 11: Forekommer der noget lignende i din institution? – Musik spørsmålne
Krydset med: Baggrundsspørsmål: Institutionens placering: Danmark eller Norge

	Danmark	Norge	
Synger dagligt med børnene	100 %	97 %	Forskellen er ikke signifikant
Musikinstrumenter står fremme til børnene	94 %	94 %	Forskellen er ikke signifikant
Pædagog anvender musikinstrument i dagligdagen	84 %	57 %	Forskellen er signifikant
Antal	86	61	

Som man kan se av tabellen, er det utbredt i de fleste barnehager i begge land å synge daglig med barna. Musikkinstrumenter er tilgjengelig i barnehagen for de fleste barn i begge land. Når det gjelder ansatte som bruker musikk-instrumenter i barnehagen, er det klart mer utbredt i Danmark enn i Norge. Likevel er det godt over halvparten av norske barnehager som har en ansatt som bruker et musikkinstrument. Når man tar i betraktning at i Finnmark er svært mange barnehager ganske små, blir forskjellen kanskje ikke så stor i tetthet av instrumentspillende ansatte?

Drama spiller en vigtig rolle i begge land

Tabel 12: Forekommer der noget lignende i din institution? – Drama spørgsmålene
Krydset med: Baggrundsspørgsmål: Institutionens placering: Danmark og Norge

	Danmark	Norge	
Handskedukker ligger fremme	77 %	82 %	Forskellen er ikke signifikant
Går i teatret	90 %	81 %	Forskellen er signifikant
Spiller skuespil for børnene	81 %	73 %	Forskellen er signifikant
Antal	86	61	

Her ser vi at det er minst lige almindelig i Norge som i Danmark å la barna leke med handskedukker. Å gå i teater er litt mindre vanlig i Finnmark enn i Syd-Jylland. Det er ikke urimelig, med de enorme avstandene som finnes mange steder til nærmeste scene (Finnmark har større areal enn hele Danmark!). At de voksne i barnehagen spiller skuespill for barna er også litt mindre vanlig i Finnmark enn i Sydjylland, men på nivå med resultatet der fra 2001. Alt i alt kan vi konkludere med at drama ser ut til å spille en stor rolle i de fleste barnehager både i Danmark og Norge.

Kreativitet er i fokus i begge land

Tabel 13: Forekommer der noget lignende i din institution? – Værkstedsfags spørgsmålene
Krydset med: Baggrundsspørgsmål: Institutionens placering: Danmark og Norge

	Danmark	Norge	
Papir og farver er tilgængelig for børnene	97 %	95 %	Forskellen er ikke signifikant
Går på kunstmuseum	85 %	45 %	Forskellen er signifikant
Institutionen har et særskilt og bemandet værksted	bortfaldet	bortfaldet	
Antal	86	62	

På området "værkstedfag/kunst og håndverk" ser vi at resultaterne delvis spriker. Når det gjelder tilgjengeligheten av papir og farger er det likevel en klar likhet: Nesten alle barnehager i begge land har det tilgjengelig. At det er langt vanligere å gå på kunstmuseum eller kunstutstilling i Sydjylland enn i Finnmark, må man trolig forklare med at svært mange barnehager i Finnmark må reise svært mange timer for å nå til et sted med en kunstutstilling. Kunstmuseer i streng forstand finnes ikke i Finnmark; det finnes en permanent kunstutstilling i Karasjok med samisk kunst, ellers har Tromsø det nærmeste kunstmuseet. Dit kan ingen i Finnmark dra med sin barnehage for 1 dag – det er minst 300 km en vei. I forhold til spørsmålet om "særskilt og bemandet værksted" har vi på norsk spurt om jevnlig male- og tegneaktiviteter, mens spørsmålet på dansk har dreid seg om nettopp et særskilt tilrettelagt verksted. Dette er ikke vanlig i Norge, derfor stilte vi spørsmålet annerledes. Her kan vi dermed egentlig ikke sammenlikne, dessverre. Det er likevel mulig å si at personalet i både norske og danske barnehager legger betydelig vekt på at barn får utfolde seg med kunstnerisk-kreative aktiviteter og at svært mange oppsøker kunstutstillinger, der dette er mulig.

¾ av barnehagene i både Danmark og Norge har utpreget kristne kultur-aktiviteter

Tabel 14: Forekommer der noget lignende i din institution? – Kristne aktiviteter
Krydset med: Baggrundsspørgsmål: Institutionens placering: Danmark og Norge

	Danmark	Norge	
Synger lejlighedsvist med kristent indhold	76 %	68 %	Forskellen er signifikant
Tager af og til børnene med i kirke	78 %	76 %	Forskellen er ikke signifikant
Deltager i gudstjeneste	74 %	76 %	Forskellen er ikke signifikant
Pynter op til påske	92 %	81 %	Forskellen er signifikant
Forklarer påskeevangeliet	30 %	61 %	Forskellen er signifikant
Fortællinger kan have bibelsk indhold	64 %	84 %	Forskellen er signifikant
Antal	86	62	

Kristne sanger og bibelske fortellinger er i bruk i rundt ¾ av alle de barnehagene vi har undersøkt. Det er litt vanligere å synge sanger med kristent innhold i Danmark, mens det er ganske klart mer bruk av bibelske fortellinger i Norge enn i Danmark – til tross for at dette har økt i de siste tiåret i Danmark. De kristne sanger i Danmark har ofte opphav i den tradisjon for barnesalmer Ingemann initierte ('Nu titter til hinanden' er nevnt som eksempel i spørreskjemaets danske utgave). Når man i Norge forteller flere bibelske fortellinger, kan noe av årsaken være at førskolelærerutdanningen inneholder 10 studiepoeng i religion, livssyn og etikk. Når det gjelder kirkebesøk, er det like utbredt i begge land, også det praktiseres i vel ¾ av barnehagene, ser det ut til.

Vi ser også at omtrent $\frac{3}{4}$ av barnehagene i begge land tar barna med til gudstjenester. Dette er et høyt tall, som tyder på at tradisjonen med felles kirkegang – ofte, men ikke bare i forbindelse med julen - står meget sterkt både i dansk og norsk kultur. Vi kan ikke slutte noe sikkert ut fra vår undersøkelse om hvordan barn fra religions- og livssynsminoriteter blir behandlet i forhold til kristne gudstjenester, men vi mener å ha grunn til å tro at disse får alternative tilbud og at foreldre blir informert om fritaksmuligheter.

Når det så kommer til påskens kristne budskap, viser undersøkelsen at fortelling av påskeevangeliet er langt mer utbredt i Finnmark enn i Sydjylland. Et flertall av norske barnehager praktiserer en eller annen form for fortelling om påskens begivenheter, mens under 1/3 av danske barnehager gjør det samme. Her kan grunnen være at norske barnehageansatte følger rammeplanens krav om at de kristne høytidene skal markeres og /eller at alle førskolelærere har fått utdanning som er relevant for fagområdet religion, livssyn og etikk. Sammenlignet med hyppigheten av "å pynte til påske" (se neste punkt), som er mer utbredt i Danmark enn i Norge, er fokuset på påskefortelling i Norge enda mer påfallende.

Folkekirkelige juleaktiviteter

Tabel 15: Forekommer der noget lignende i din institution? – Folkekirkelige juleaktiviteter
Krydset med: Baggrundsspørgsmål: Institutionens placering: Danmark og Norge

	Danmark	Norge	
Juleevangeliet dramatiseres	40 %	63 %	Forskellen er signifikant
Synger julesalmer	94 %	63 %	Forskellen er signifikant
Tænder adventskrans	65 %	36 %	Forskellen er signifikant
Sætter en julekrybbe frem	38 %	10 %	Forskellen er signifikant
Antal	86	62	

Mens det synges julesalmer i de aller fleste danske barnehager, er dette praksis i bare ca. 2/3 av norske barnehager. Til gjengjeld er det også 2/3 av de norske barnehagene som praktiserer dramatisering av juleevangeliet. Dette gjør bare 2/5 av de danske barnehagene. Tradisjoner med adventskrans og julekrybbe er mye mer utbredt i Danmark enn i Norge. – Det er grunn til å anta at den norske overvekten på dramatisering av juleevangeliet henger sammen med en større utbredelse av bibelske fortellinger i norske barnehager (se punktet ovenfor). Når julesalmer og de andre folkekirkelige juletradisjonene står sterkere i Danmark, er kanskje forklaringen nettopp at de oppfattes som folkekirkelige og ikke spesielt religiøse.

Folketradisjonens nisser og Lucia står sterkt i begge land – nissene sterkest i Danmark, Lucia sterkest i Norge.

Tabel 16: Forekommer der noget lignende i din institution? – Folketradisjonelle juleaktiviteter
Krydset med: Baggrundsspørgsmål: Institutionens placering: Danmark og Norge

	Danmark	Norge	
Sætter grød ud til nissen	63 %	44 %	Forskellen er signifikant
Pynter op med nisser	100 %	92 %	Forskellen er signifikant
Luciaoptog	73 %	94 %	Forskellen er signifikant
De voksne laver 'nisse streger'	94 %	63 %	Forskellen er signifikant
Antal	86	62	

Ut fra disse tallene kan vi se at nissetradisjonene står noe sterkere i Danmark enn i Norge. Likevel er noen av de norske tallene på høyde med de danske fra 2001. Lucia-opptog er en tradisjon som norske barnehager har innført etter inspirasjon fra Sverige. Denne tradisjonen har spredt seg og praktiseres nå i nesten alle norske barnehager. Danske barnehager ser ut til å følge etter.

Danske barnehager (i Sydjylland) tar mer hensyn til religiøst betingede spisevaner enn norske barnehager (i Finnmark)

Tabel 17: Forekommer der noget lignende i din institution? - hensyn til jøder/muslimer
Krydset med: Baggrundsspørgsmål: Institutionens placering: Danmark og Norge

	Danmark	Norge	
Tager hensyn til jøder og muslimers religiøst betingede spisevaner	76 %	36 %	Forskellen er signifikant
Antal	86	62	

Svarene undersøkelsen ga på dette punktet, har delvis forklarlige årsaker, men de gir også grunn til undring, spesielt i forhold til svarene fra barnehagene i Finnmark (Norge). Vi vet at noen har svart nei på dette spørsmålet fordi de ikke har barn med religiøst betingede spisevaner. Dette gjelder et mindretall på 31 % av barnehagene i Finnmark som har det. Når et høyere prosenttall enn dette likevel oppgir at de ikke tar hensyn til dette, virker det rart og unaturlig. I Danmark oppgir derimot også en del av de barnehagene som ikke har barn med religiøst betingede spisevaner at de tar hensyn. Dette kan trolig skyldes at i Sydjyllands barnehager er dette mer utbredt enn i spredt befolkede Finnmark, der man noen steder ennå ikke har truffet en muslim. Det er større sannsynlighet for at barnehager i Sydjylland har måttet tilpasse barnas mat for spesielle religiøse behov enn at små distriktsbarnehager i Finnmark har måttet gjøre det. Dessuten er medbragt mat mye mer vanlig i Norge enn i Danmark, og ikke minst i Finnmark, med mange små barnehager.

Både Finnmarks og Sydjyllands barnehager er i ferd med å begynne å markere andre religioners høytider – men i hvor stor grad?

Tabel 18: Forekommer der noget lignende i din institution? - markere ramadan
Krydset med: Baggrundsspørgsmål: Institutionens placering: Danmark og Norge

	Danmark	Norge	
Markerer ramadanens afslutning med kagefest ell.lign.	27 %	81 %	Forskellen er signifikant
Antal	86	62	

Svarene på dette spørsmålet undret oss alle mest. Tallene fra Danmark virker rimelige, men de norske tallene er overraskende høye. Det lar seg forklare at man i Norge er opptatt av religiøse høytider, men at eid-festen har en slik utbredelse i norske barnehager har hittil vært ukjent. For Finnmarks vedkommende synes det heller ikke å stemme med en undersøkelse utført i fylket av professor Sidsel Germeten for få år tilbake. Ut fra sin undersøkelse av samme målgruppe som vi har hatt i Finnmark (alle barnehagestyrere) kommer hun til at det ser ut til å forekomme svært lite markering av religiøse høytider utenom de kristne.⁶⁰ Vi har også gjort en stikkprøveundersøkelse blant en del styrere, som bekrefter det vi trodde var rimelig: Når man har barn med tilhørighet til en religion i en barnehage, er det aktuelt å markere deres religiøse høytid, ellers ikke. Dette er også en forventning som finnes i Rammeplanen, som sier at man skal markere "religiøse, livssynsmessige og kulturelle tradisjoner som er representert i barnehagen"⁶¹.

60 Germeten 2009: 47

61 Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver, KD, Oslo 2011: 47

Undersøgelsens konklusioner

Danmark og Norge er ikke så forskellige i vår undersøkelse

Som det framgår av vår undersøkelse driver langt over halvparten av de norske og de danske barnehagene vi har fått svar fra med utpreget kristne kulturaktiviteter. Rundt 75 % av barnehagene i begge land lar f. eks. barna delta i (mer eller mindre) tilrettelagte gudstjenester. Dette er en innarbeidet tradisjon mange steder, ofte i nært samarbeid med den lokale kirken. I norske barnehager har det vært lite motstand mot denne tradisjonen. Da det norske religionsfaget i grunnskolen fikk innskjerpede regler om at det ikke skulle foregå religionsutøvelse i undervisningen, tolket noen det slik at skolegudstjenester ikke kunne tillates. Statsråden kom da etter hvert på banen og presiserte at samarbeidet skole/kirke kunne fortsette som før, bare muligheten til å søke fritak fra aktiviteter som kirkebesøk og gudstjeneste ble ivaretatt⁶². Det samme må vi anta at gjelder tilsvarende aktiviteter i barnehagene. I Danmark er gudstjenestebesøkene ikke regulert på samme måte. De finner sted der tradisjon og lokal kultur tilsier at det er en naturlig del av kultur- og tradisjonsformidling.

I Danmark synges det flere barnesalmer (i 76% af de danske barnehager mot 68% norske), men i Norge fortelles det flere bibelfortellinger (64% danske barnehager mot 84% norske). Det bemerkelsesverdige er ikke disse relativt små forskjellene, men at nivået er så høyt i begge land. I begge land inngår religiøse aktiviteter som en naturlig del av kulturformidlingen i de aller fleste barnehager.

Forskrifter har ikke entydig indflydelse på børnehavens aktiviteter, men uddannelse har betydning

I Danmark meddeler børnehavederne, at der er en generel stigning af religiøse aktiviteter (se side 36). Uagtet der netop ikke skrives om religion i læreplanerne, hverken i de initierende prae-

62 <http://www.regjeringen.no/nb/dep/kd/aktuelt/nyheter/2007/skolegudstjenester.html?id=494392>

sentationer i 2004 eller de senere (noget kortere) beskrivelser af læreplanernes indhold. Denne stigning svarer til et generelt stigende fokus på religion i Danmark (se side 11). I Norge er der klare regler i Rammeplanen. Alligevel er der ikke nogen bemærkelsesværdig forskel på hvilke aktiviteter, der forekommer. Pædagogen og førskolelæreren formidler den kultur til børnene, som de selv er en del af, uanset forskrifternes indhold.

Der er dog enkelte forskelle: I Norge er der langt flere førskolelærere, der fortæller om påske-evangeliet, end i Danmark. (se side 46 ff). Der kan være flere forklaringer til dette, men her har de norske førskolelærere fået undervisning i religion som et didaktisk fag, hvor den danske pædagog er henvist til sine egne muligheder, uden at kunne hente hjælp fra sin pædagoguddannelse.

Man kan altså ikke forhindre pædagoger i at formidle den religion, der indgår i deres kultur, men denne formidling foregår i Danmark uden fagdidaktisk viden og færdighed, idet dette fagområde ikke indgår i pædagoguddannelsen.

Konsekvenser af undersøgelsen

I 2002 kom den daværende forfattergruppe med fire anbefalinger. Denne undersøgelse bekræfter den store betydning, religion har i kulturformidlingen til børnehavebørn. I Danmark er der endda en generel stigning i de religiøse aktiviteter, uden der på nogen måde har været tilsvarende fokus på religion, i hverken uddannelsen eller i læreplanerne.

Vi finder det derfor formålstjenligt at gentage disse forslag i den korte udgave:

I læreplanerne:

Præcisér, at religion/kristendom/kirke hører med til de kulturelle værdier, institutionerne skal formidle.

Pædagoguddannelsen:

Bevidstgør undervisere og studerende om vigtigheden af at opsøge information om religion, kristendom og kirke og brug denne information.

Institutioner:

Indarbejd de religiøse værdier i institutionens virksomhedsplan: Hvor ofte, hvor meget og hvordan indgår bibelske fortællinger, salmer, kirkebesøg, gudstjenester, religiøse fester, pynt og udsmykning i institutionens hverdag.

Tag kontakt til den lokale kirke, moske og lign. (præst, imam, organist, sognemedhjælper m.v.) om besøg eller om selv at aflægge besøg hos dem. Find på fælles projekter.

Folkekirkens ansatte (præster, organister, sognemedhjælpere m.fl.):

Tag kontakt til sognets institutioner, besøg dem, inviter dem, find på fælles projekter.

I Norge er disse råd fulgt. Det har ikke afstedkommet, at Norge har flere institutioner hvor religiøse aktiviteter indgår i kulturformidlingen, men man må formode, at det har haft indflydelse på aktiviteternes kvalitet.

Om forfatterne

Jørgen Boelskov

Har siden 1990 været ansat på Kolding Pædagogseminarium, nu University College Syddanmark, og er lektor i pædagogik.

Han er pædagog og har 11 års erfaring fra daginstitutioner. Er mag. Art. i pædagogik fra Københavns Universitet 1985 og har været afdelingsleder for førskolelæreruddannelsen på Lærerhøgskolen i Bodø, Norge. Har forsket i pædagoguddannelsens historie, folkeskolens arbejdsmiljø, e-læring og vejledning/supervision af pædagoger.

Olav Tveiterås

Er høgskolelektor i religion, livssyn og etikk ved Høgskolen i Finnmark, en stilling han har hatt siden 2004. Han har siden den gang arbeidet med utdanning av lærere og førskolelærere innenfor det norske religionsfaget. Tidligere har han arbeidet ved Høgskolen i Tromsø og i videregående skole (gymnas) og folkehøgskole. Olav Tveiterås er cand. theol. med tilleggsutdanning i pedagogikk. Han har blant annet deltatt i et nordisk kirkehistorisk nettverk og gjennom det publisert to artikler.

Litteratur

Andreassen, Bengt-Ove: *Perspektiver på hva en førskolelærer trenger å kunne om religion – rammeplananalyse og prescriptive utspill* i Nordisk Barnehageforskning 2011, vol 4, nr.1

Berg, Bård A. m. fl.: *Samisk kulturkunnskap*, Vett&Viten , Nesbru 2003

Botvar, Pål Ketil og Schmidt, Ulla (red): *Religion I dagens Norge – mellom sekularisering og sakralisering*, Universitetsforlaget, Oslo 2010

Birgit Boelskov: *Menighedsinstitutioner. Institutioner med mening i. Holdningerne bag Menighedernes Daginstitutioners forståelse af sin eksistensberettigelse*. København 1994

Birgit Boelskov: *'Det kompetente barn': Et paradigmeskifte eller et pampersskifte*. Masterafhandling. Danmarks Pædagogiske Universitet 2004.

Jørgen Boelskov: *Børnehaveseminarierne 1900-1950*. Kolding Pædagogseminarium & Dansk Pædagogisk Historisk Forening. 2005

Jørgen Boelskov, Birgit Boelskov og Finn Rosenberg: *Omfanget af kristne værdier i daginstitutionernes kulturformidling*. Kolding Pædagogseminarium, Menighedernes Daginstitutioner og Teologisk Pædagogisk Center Løgumkloster 2002

Det kongelige kirke-, uddannings- og forskningsdepartement, *Læreplanverket for den 10-årige grunnskolen* Oslo 1996

Germeten, Sidsel: *Innhold og omfang av arbeid med flerkulturell og flerspråklig opplæring i barnehager i Finnmark*, HiF-Rapport, 2009-4, Høgskolen i Finnmark, Alta 2009

Gundelach, Peter (red): *Danskernes værdier 1981-1999*, Hans Reitzels, København 2002

Gundelach, Peter (red): *Små og store forandringer, Danskernes værdier siden 1981*, Hans Reitzels Forlag, København 2011

Habermas: *Glauben und Wissen*. Artikel i Social Kritik 87/2003

Niels-Henrik M. Hansen, Bella Marckmann og Esther Nørregård-Nielsen: *Spørgeskemaer i virkeligheden*. Samfundslitteratur København 2008

Høgskolen i Finnmark: *Tidligere HiF-studenter starter russisk forening*. Alta 2010

Iversen, Hans Raun: *Secular Religion and religious Secularism – A profile of the religious development in Denmark since 1968* i Nordic Journal of Religion and Society 2/2006

Kunnskapsdepartementet: *Skolegudstjenester*. Oslo 2007

Kunnskapsdepartementet: *Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver* Oslo 2011

Niemi, Einar: *Kvenene – Nord-Norges finner. En historisk oversikt* i Lund og Moen (red): *Nasjonale minoriteter i det flerkulturelle Norge*, Tapir Akademisk Forlag, Trondheim 2010

Rasmussen, Steen Marquard m.fl.: *Kirkelig undervisning, med fokus på minikonfirmand- og konfirmandundervisning*. Kirkeministeriet, København 2010.

Statistisk Sentralbyrå: *Kostra –kirke*, Oslo 2010

Undervisningsministeriet: *Felles mål 2009 – Kristendomskundskab*. København 2009

Utdanningsdirektoratet: *Læreplan i religion, livssyn og etikk*. Oslo 2008

Utdanningsdirektoratet: *Generell del av læreplanen*. Oslo 2011

Bilag 1 Det danske spørgeskema

Baggrundsspørgsmål

Institutionens placering: Danmark eller Norge

- (1) Institutionen ligger i Danmark
- (2) Institutionen ligger i Norge

Institutionens størrelse:

Hvor mange børn (ikke 'enheder') er indskrevet i institutionen? _____

Institutionens ejerforhold

- (1) Kommunal
- (2) Selvejende eller privat ejerkreds uden religiøs tilknytning _____
- (3) Selvejende eller privat ejerkreds med religiøs tilknytning _____
- (4) Forældrejet (privat) _____

Er der i institutionen børn fra familier der ikke spiser svinekød eller anden mad af religiøse årsager

- (1) ja
- (2) nej

Både i Danmark og Norge er der nationale regler for indholdet (I Danmark læreplaner, i Norge Rammeplanen). I begge lande er det et centralt tema, at formidle kulturelle værdier.

Denne undersøgelse handler om hvilke kulturformidlende aktiviteter der kan forekomme i institutionen

Forekommer der noget lignende i din institution?

	ja	nej	Eventuelle bemærkninger
I nogen institutioner synger man regelmæssigt med børnene	(1)	(2)	(3) _____
I nogle institutioner lader man børnene bruge trommer, rytmepinde, marimbaer og lign.	(1)	(2)	(3) _____
I nogle institutioner er der en pædagog der behersker et musikinstrument til husbehov(Guitar, klaver, fløjte og lign.) og bruger det i institutionens dagligdag	(1)	(2)	(3) _____
I nogle institutioner har man anskaffet handskedukker der ligger fremme, så børnene kan bruge dem i leg og små spontane 'forestillinger'	(1)	(2)	(3) _____
I nogle institutioner går man af og til i teateret med børnene	(1)	(2)	(3) _____
I nogle institutioner indøver de af og til små skuespil med børnene til fremvisning for forældrene	(1)	(2)	(3) _____
I nogle institutioner har de altid papir og farver tilgængeligt for børnene	(1)	(2)	(3) _____
Nogle institutioner går af og til på kunstmusæum med børnene	(1)	(2)	(3) _____

	ja	nej	Eventuelle bemærkninger
I nogle institutioner er der afsat personale til at opretholde et male/tegne værksted som fast aktivitetstilbud	(1)	(2)	(3) _____
Nogle institutioner synger lejlighedsvist sange med kristent indhold (eks. I østen stiger solen op)	(1)	(2)	(3) _____
I nogle institutioner tager man af og til børnene med for at se et kirkerum	(1)	(2)	(3) _____
I nogen institutioner tager man børnene med til særligt tilrettelagte gudstjenester for børnehavebørn	(1)	(2)	(3) _____
I nogle institutioner fortæller man om påske evangeliet for børnene	(1)	(2)	(3) _____
Nogle institutioner pynter op til påske	(1)	(2)	(3) _____
Op til jul er der nogle institutioner der arrangerer en forestilling med dramatisering af juleevangeliet	(1)	(2)	(3) _____
Nogle institutioner tager hensyn til jøder & muslimers afstandstagen til at spise svinekød	(1)	(2)	(3) _____
I nogle institutioner kan det forekomme, at når der læses højt for børnene, kan historien have et bibelsk indhold (f.eks. Noas Ark)	(1)	(2)	(3) _____

	ja	nej	Eventuelle bemærkninger
I nogle institutioner sætter man ved juletid et grødfad op på loftet/ud i skuret til nissen	(1)	(2)	(3) _____
I nogle institutioner pynter man op med nisser i december måned	(1)	(2)	(3) _____
I nogle institutioner har man Luciaoptog i december	(1)	(2)	(3) _____
I nogle institutioner organiserer de voksne mystiske 'nissestreger' for at børnene skal opleve nissernes spil op til jul	(1)	(2)	(3) _____
Op til jul tænder man adventskrands i nogle institutioner	(1)	(2)	(3) _____
Op til jul synger man julesalmer i nogle institutioner (eks. Et barn er født)	(1)	(2)	(3) _____
Op til jul sætter nogle institutioner en julekrybbe op	(1)	(2)	(3) _____
I nogle institutioner markerer man afslutningen af ramadanmåneden. (Eks. med en kagefest med kager fra de lande børnene har etniske rødder i)	(1)	(2)	(3) _____

Bilag 2: Det norske spørgeskema

Institutionens plasing: Danmark eller Norge

- (1) Institutionen ligger i Danmark
- (2) Institutionen ligger i Norge

Barnehagens størrelse: Hvor mange barn har dere? _____

- (1) Offentlig
- (2) Privat, uten religiøs tilknytning _____
- (3) Privat, med religiøs tilknytning _____
- (4) Foreldredrevet _____

Har dere barn i barnehagen fra familier der de ikke spiser svinekjøtt eller andre matretter av religiøse årsaker?

- (1) ja
- (2) nei

Både i Danmark og Norge finnes nasjonale regler for barnehagens pedagogiske innhold. (I Danmark 'læreplaner', i Norge 'Rammeplanen'). I begge lande er det et sentralt tema å formidle kulturelle verdier.

Denne undersøkelse handler om hvilke kulturformidlende aktiviteter der kan forekomme i barnehagen deres

Forekommer noe liknende i barnehagen din?

	Ja	Nei	Eventuelle bemærkninger
I noen barnehager samler man regelmessigt barna og synger barnesanger med dem	(1)	(2)	(3) _____
I noen barnehager lar man barna bruke rytmeinstrumenter, som trommer, rytmepinner, marakas og likende	(1)	(2)	(3) _____
Noen ansatte i barnehage behersker et musikkinstrument til husbruk(Gitar, piano, fløyte og likn.) og bruker det i barnehagens hverdag	(1)	(2)	(3) _____
I noen barnehager har man hånddukker liggende framme, slik at barna kan bruke dem i lek og i små spontane 'forestillinger'	(1)	(2)	(3) _____
Noen barnehager går av og til i teater med barna	(1)	(2)	(3) _____
I noen barnehager øver man av og til inn små skuespill med barna, som vises for bl.a. foreldre	(1)	(2)	(3) _____
Noen barnehager har alltid papir og farger tilgjengelig for barna	(1)	(2)	(3) _____
Noen barnehager går av og til på kunstmuseum med barna	(1)	(2)	(3) _____

	Ja	Nei	Eventuelle bemærkninger
Noen barnehager har male- og tegne- aktiviteter som fast tilbud	(1)	(2)	(3) _____
I noen barnehager synges det i blant sanger med kristent innhold (F.eks. 'Vi tar hverandres hender')	(1)	(2)	(3) _____
I noen barnehager tar man av og til barna med inn for å se et kirkerum	(1)	(2)	(3) _____
I noen barnehager tar man barna med på gudstjenester tilrettelagt for barn	(1)	(2)	(3) _____
I noen barnehager forteller man påskeevangeliet til barna	(1)	(2)	(3) _____
Noen barnehager gjør mye ut av å pynte til påske (Kyllinger og lign.)	(1)	(2)	(3) _____
I noen barnehager kan det forekomme at man leser en bibelsk fortelling (for eksempel Noas ark) for barna	(1)	(2)	(3) _____
I noen barnehager setter man ut grøt til nissen (i skuret, på loftet eller lignende) i forbindelse med jula	(1)	(2)	(3) _____

	Ja	Nei	Eventuelle bemærkninger
I noen barnehager har man Lucia-fest hvert år i desember	(1)	(2)	(3) _____
I noen barnehager organiserer de 'nissestreker' for at barna skal få 'nisse-oplevelser' før jul	(1)	(2)	(3) _____
Før jul tennes adventsstake i mange barnehager	(1)	(2)	(3) _____
I forbindelse med jul synges julesalmer (eks.: 'Et barn er født ..' i noen barnehager	(1)	(2)	(3) _____
I noen barnehager bruker man en liten julekrybbe	(1)	(2)	(3) _____
Før jul arrangerer noen barnehager en forestilling, hvor barna opptrer med dramatisering av juleevangeliet	(1)	(2)	(3) _____
I noen barnehager tar man hensyn til jøders og muslimers forbud mot å spise svinekjøtt	(1)	(2)	(3) _____
I noen barnehager markerer man avslutningen av ramadanmånedens med en stor kakefest (eller liknende) f.eks. med kaker fra landene som barna har røtter i	(1)	(2)	(3) _____
I noen barnehager pynter de opp med nisser før jul	(1)	(2)	(3) _____

OMFANGET AF RELIGIØSE AKTIVITETER I DANSKE OG NORSKE BØRNEHAVERS KULTURFORMIDLING

Religion finder sin plads i daginstitutionen, hvad enten det kræves af myndighederne eller ej. Pædagoger formidler deres kulturelle værdier til børnene, overlagt eller impulsivt.

Forskrifter har ikke entydig indflydelse på daginstitutionens kultur aktiviteter, men uddannelse har betydning.

I Danmark nævnes religion hverken i pædagoguddannelsens curriculum eller i daginstitutionernes pædagogiske læreplaner. I Norge er det modsatte tilfældet. Religion har sin plads både i pædagoguddannelsen og i daginstitutionens curriculum.

Denne rapport spejler både en tilsvarende dansk rapport fra 2002 og de nuværende indbyrdes ligheder og forskelle i norsk og dansk kulturformidling.

Konklusionen er, at religion har en større betydning i kulturformidlingen end man umiddelbart ville have gættet på.